

Religion 09 Livssyn

Tidsskrift for Religionslærerforeningen i Norge

Årgang 32

2020/1

Returadresse
Liv Gundersen
Myrerskogveien 26
0495 Oslo

Innhold

STYRET INFORMERER	1
TOÅRSMELDING 2018-2019	2
PÅSKEN 2021 – STUDIETUR TIL JAPAN	7
MENNESKE, NATUR OG RELIGION HOS WWW.NDLA.NO – Robert W. Kvalvaag	8
KRISTENDOMMENS HISTORIE I SÁPMI - Siv Rasmussen	16
HVA ER ET BARN? Samfunn og menneskesyn i endring, med vekt på bioteknologi og reproduksjon, og debatten om foreldreskap – Eivor Andersen Oftestad	31
«DEN TUSENÅRIGE TRÅDEN BAKOVER». Ideer om kristendom, nasjonal identitet og fagets formål i to stortingsdebatter om religionsfaget – del 1 – Inge Andersland	40
Å LEVE MED TRO OG LIVSSYN – Ingrid Rosendorf Joys	48
FLERRELIGIØS HØYTIDSKALENDER 2020 - www.trooglivssyn.no	54
OM FINJUSTERTE NATURKONSTANTAR – EIT NATURENS MYSTERIUM – Leiv Storesletten	56
Bokmelding: KIRKESAMFUNN I NORGE - Anne Berit Nystad	60
SEMINAR OG LANDSMØTE 19. SEPTEMBER 2020	62

STYRET INFORMERER OG ØNSKER VELKOMMEN TIL UTSATT LANDSMØTE

Lørdag 18. april 2020 skulle vi ha avholdt Landsmøte i Religionslærerforeningen. Koronaviruset setter en stopper for det. Vi håper at skoleåret starter som normalt. Ny dato blir lørdag 19. september 2020. Da velges nytt styre. Vi er glade for at mange har sagt ja til å fortsette i styret, det betyr kontinuitet. Her presenterer vi styrets melding til Landsmøtet.

Sammen med Landsmøte inviterer vi til seminar med tittelen «Sikhismen og sikhene i Norge» ved Halldis Breidlid.

Det har vært to år preget av fagfornyelsen. Både tidsskriftet og seminarene i Oslo, Kristiansand og Bergen har løftet fram tankene i nye læreplaner, og mange lærere har fått tatt del i faglig og metodisk oppdatering. Her vil vi takke alle som bidrar!

Merk invitasjonen til ny studietur i påsken 2021. Studieturene våre har en solid tradisjon, så dette er noe å glede seg til.

Dette nummeret av Religion og livssyn er det første i 2020. Innholdet er knyttet til ulike aktuelle faglige tema. Blant annet om det livssyns åpne samfunnet og bioteknologi, som skal debatteres i vår av stortinget. Et skråblikk på nytt digitalt undervisningsmateriale og en undersøkelse av den politiske debatten om religionsfaget, er begge temaer som kan diskuteres videre. Historien om kristningen av samene bør nyanseres, viser nyere forskning. Bør også undervisning og lærestoff oppdateres?

Vi takker for gode artikler!

Sigrid Skomedal

Til Landsmøtet: TO-ÅRSMELDING FOR RELIGIONSLÆRER- FORENINGEN I NORGE 2018-2019

Styret hadde et konstituerende møte umiddelbart etter Landsmøtet 14. april 2018. Vi diskuterte at vi manglet en leder i valget på Landsmøtet, og løsningen ble at Liv Gundersen, Oslo handelsgymnasium, sa seg villig til å fungere inntil videre, samtidig som hun ivaretok økonomien, medlemsregisteret og foreningens e-post. De øvrige lovet å bistå.

Fung. leder: Liv Gundersen, Oslo handelsgymnasium

Nestleder: Cathrine Tuft, Frogn vgs. Akershus, ansvar for fagfornyelse og seminarer

Styremedlemmer:

Anne Langås, KG, Oslo, ansvar for seminarer og Facebook

Rita Knutsen Ims, KG, Oslo, ansvar for seminarer og tidsskrift

Knut Dæhli, Oslo handelsgymnasium, ansvar for ny nettside og innspill til Fagfornyelsen

Thomas Leikvoll, KG, Oslo, ansvar for nettside og Facebook

Sigrid Skomedal, Heggen vgs. Harstad, ansvar for tidsskriftet Religion og livssyn

Varamedlem: Ingvild Knobloch Braut, Skedsmo vgs. Akershus

Styret har fungert som et arbeidsstyre og fordelt oppgaver rimelig greit.

Imidlertid måtte tre trekke seg, av ulike årsaker, før 2-årsperioden utløp; Ingvild Knobloch Braut, Rita Knutsen Ims og Knut Dæhli, og de har blitt takket for fin innsats.

Vi har rekruttert nye varamedlemmer i perioden:

Benedicte Strand, Heltberg vgs. Oslo

Frode Kinserdal, Åssiden vgs. Drammen

Njål Pettersen Gjølstad, Fyrstikkalleen skole, Oslo

Styrets virksomhet i perioden 2018 og 2019

I 2018 hadde styret 7 styremøter og i 2019 ble det 6 styremøter, samt et arbeidsmøte i mai 2019 for tre av styrets medlemmer – for å kommentere Fagfornyelsen. Noe av styre-arbeidet har blitt ordnet effektivt via e-poster. Elleve av styremøtene har blitt holdt på Oslo handelsgymnasium og tre på KG.

Arbeidet har bestått i løpende temaer om drift av tidsskriftet, økonomi, arrangement av seminarer, drøftinger om Fagfornyelsen, oppfølging av studiereise til Israel og Palestina påsken 2018 samt mulig studiereise til Japan i påsken 2021.

Nettstedet religion.no Vi har oppgradert nettstedet vårt vinteren 2018/19, og fortsatt arbeider vi med å utvikle nettstedet. Alle tidligere tidsskrift er tilgjengelige for medlemmer via passord.

Facebook følges opp med diverse ulike meldinger med ujevne mellomrom.

Tidsskriftet Religion og livssyn

Styret har utgitt tre numre både i 2018 og 2019. Her har Sigrid Skomedal i Harstad vært en drivende kraft, og tidsskriftet har blant annet fulgt opp Fagfornyelsen, ulike emner om religion i nord, samt ordskifte om KRLE-faget, konspirasjons-teorier og bioteknologi, bokmeldinger og undervisningstips. Styret mener at det er viktig å drifte bladet som et medlemsblad både for lærere, lærerutdannere og lærerstudenter. Vi får gode tilbakemeldinger på tidsskriftet, og vi møter velvilje hos folk til å bidra med artikler. Leserne våre ønsker mer stoff om metodikk, men det er noe krevende å få lærere til å bidra med erfaringer fra klasserommet. Arbeidet med tidsskriftet innebærer mye arbeid og den utgjør også den største utgiftsposten. Vi har diskutert om tidsskriftet kun skal bli digitalt, men foreløpig avvist dette. Vi mener at et papir-tidsskrift er verdifullt for travle pedagoger.

Seminarer

2018:

14. april, Seminar og Landsmøte: «Transhumanisme» med Ole Martin Moen og opponent Sturla Stålsett. Knut Dæhli var møteleder. Seminaret ble holdt på KG i Oslo. Deltakere: 25.

20. oktober: Guro Hansen Helskog om «Livsmestring – hvordan kan religionsfaget bidra?» Seminaret ble holdt på KG i Oslo. Deltakere: 18.

2019:

Markering av 30 årsjubileum i 2019 med ekstra seminarer i Kristiansand og Bergen

29. og 30. mars i Kristiansand «Variert undervisning i religionsfagene». Innledere fra Universitetet i Agder, hovedansvar: UiA ved Inger-Margrethe Tallaksen og Kari Repstad, sammen med Religionslærerforeningen. Antall deltakere: 50 på det meste, men noen færre på lørdag. Deltakerne kom fra store deler av Østlandet, ikke bare fra Kristiansandsområdet. Fra styret deltok Sigrid Skomedal og Liv Gundersen.

27. april i Oslo: Ole Andreas Kvamme «Bærekraftig utvikling som tverrfaglig tema – hva kan religion og etikk bidra med?» Knut Dæhli «Hvordan undervise i livsmestring i religion og etikk?» og «Siste nytt fra meditasjonsforskningen». Seminaret ble holdt på KG. Antall deltakere: 20.

18. og 19. oktober: To dagers jubileumsseminar i Bergen i samarbeid med Metis vgs. med to av våre medlemmer, Christian Lomsdalen og Eva Kristine Hadler Borge som lokale arrangører. I alt 34 deltakere fra ulike steder i Hordaland, ikke mange fra Bergen, men en god delegasjon fra Stavangerområdet og Rogaland og flere nye medlemmer. «Inspirasjonsseminaret» hadde mange ulike foredrag og to ekspedisjoner ut av huset. Fra styret deltok Benedicte Strand, Cathrine Tuft og Liv Gundersen. Et fylldig referat er trykket i Religion og livssyn 3 2019.

9. november i Oslo: Besøk hos Norges Hindu Kultursenter og tempel på Ammerud, der vi også overvar en gudstjeneste. Samtale og spørsmål. Deretter til Gudwaraen på Alnabru hos sikhene, med foredrag, samtale og lunsj. 12 deltakere. Referat fra besøket i hindutempelet er trykket i nr.3 2019.

Oppsummeringen av seminarene etter jubileumsåret gjør oss stolte over det vi har fått til sammen med gode lokale medlemmer, og vi opplever at arbeidet blir satt veldig stor pris på. Vi har også fått tilbakemeldinger om at våre seminarer har gitt ny kunnskap og inspirasjon til å fornye praksis i klasserommet.

Eksterne aktiviteter

MFs januarkurs; her deltok vi både i 2018 og 2019 med egen stand med tidsskriftene våre, og vi fikk flere nye medlemmer. Sigrid Skomedal var tilstede både i 2018 og 2019, og Cathrine Tuft i 2019, der hun deltok i panelsamtale om Fagfornyelsen.

November 2019, 3 dagers kurs på Lysebu i Oslo, et samarbeid mellom OsloMet og danske lærerutdanningsinstitusjoner. Liv Gundersen fra styret deltok.

I tillegg til at vi har brukt mye tid på å drøfte fagfornyelsen, har nestleder Cathrine Tuft uttalt seg til Vårt Land 7. november 2019 om den nye læreplanen i Religion og etikk.

Studietur

Israel og Palestina, påsken 2018, 10 dager: Faglig leder var Rannfrid Thelle, bibelforsker ved Wichita University i USA. Foruten henne bestod reisekomiteen av Gunnar Holth og Liv Gundersen. Økonomiarbeidet ble gjort av Inchis Engestad og Gunnar Holth. 25 deltakere fikk noe refundert etter reisen, som ble en forholdsvis rimelig reise, og deltakerne gjorde et vedtak underveis om å overføre 500 kr. per person som et administrasjonsgebyr til Religionslærerforeningens

kasse: 12 500 kr. Et fyldig referat ble trykket i tidsskriftet nr. 2 2018, ført i pen-
nen av Cathrine Tuft.

Økonomi

2018: Vi gikk inn i året med 111.588 kr. på konto og ut av året med 106.618 kr.
Vi hadde 153.018 kr. i inntekter og 157.988 kr. i utgifter

2019: Vi gikk inn i året med 106.618 kr. på konto og ut av året med 88.674 kr.
Vi hadde 144.751 kr. i inntekter og 162.694 kr. i utgifter

Regnskapet blir gjennomgått i sin helhet på Landsmøtet.

Medlemmer

Per 1. mars står det cirka 320 private medlemmer på lista vår (290 med e-post-
adresse og 30 uten). Vi har hatt flere utmeldinger i to-årsperioden, av folk som
har fulgt foreningen i mange, mange år og som har blitt pensjonister, og som har
takket for tidsskriftet og innsatsen foreningen gjør. På seminaret i Bergen ble det
innskrevet 24 nye medlemmer, og på MFs kurs i 2019 skrev 10 nye deltakere seg
på listen vår. Tidligere rekrutterte vi også via lærerutdanningsstedene og PPU-ut-
danning, og vi vil forsøke å holde denne kontakten videre.

Av institusjoner og skoler som abonnerer på Religion og livssyn står det 126 på
lista per 1. mars. Offentlige institusjoner er sikre inntektskilder for oss, så vi bør
absolutt ha flere. For to-tre år siden hadde vi 150. Disse utmeldingene i perioden
skyldes kanskje bibliotekarer som rydder opp i tidsskriftjungelen og ønsker mest
mulig digitalt, mer enn papirtidsskrifter. Gjennom disse bibliotekene har vi også
større nedslagsfelt, og vi bør prioritere å få flere slike institusjonsabonnemeter.
Vi kan konkludere med at vi totalt har cirka 460 medlemmer/abonnenter.

Budsjettdiskusjon og medlemskontingent

Vi har diskutert å sette opp medlemsavgiften noe for «privatmedlemmer», men
samtidig ser vi at vi får økonomien til å gå rimelig greit rundt, når vi ikke feirer
jubileum slik som i 2019 og har ekstra fly- og hotellutgifter. Medlemskontingen-
ten har i en årrekke vært 300 kr. Imidlertid har både porto og trykkeri-utgifter
hatt en jevn økning år for år, så *det vil være gunstig å sette opp medlemskontin-
genten til 330 kr.*

For offentlige institusjoner, det vil si skoler og ulike utdanningssteders biblioteker,
har summen vært 400 kr. de siste fire årene, og det har gitt en viss inntektsøkning.
Overføringen på 12 500 kr. fra studieturen til Israel og Palestina våren 2018, ble
et godt tilskudd, og vi kunne derfor tørre å arrangere flere seminarer andre steder
i landet i 2019, noe vi gjerne vil prøve å gjøre med ujevne mellomrom.

Planer framover

Som tidligere vil tidsskriftet ha førsteprioritet, og vi vil arrangere seminarer og følge opp læreplanarbeid, Facebookmeldinger og nettsiden religion.no.

Studietur til Japan i påsken 2021 med Knut Alfsvåg, VID vitenskapelig høgskole, Stavanger.

Valg til styre 2020-2022

Disse fortsetter: Anne Langås, KG, Oslo, Cathrine Tuft, Frogn vgs. Akershus, Thomas Leikvoll, KG, Oslo, Sigrid Skomedal, Heggen vgs. Harstad og Liv Gundersen, Oslo handelsgymnasium. Cathrine Tuft har sagt seg villig til å stille som leder.

Nye medlemmer: Benedicte Strand, Heltberg vgs. Oslo, Frode Kinserdal, Åssiden vgs. Drammen, Njål Pettersen Gjølstad, Fyrstikkalleen skole, Oslo

To-årsmeldingen gjennomgått på styremøte, Oslo 2. mars 2020

Liv Gundersen

PÅSKEN 2021

STUDIETUR TIL JAPAN 24. MARS - 4. APRIL

Gjennom flere år har styret i Religionslærerforeningen ønsket å arrangere en studiereise til Japan. Til dette trengs det en japansktalende ressursperson som kjenner landet og de ulike religiøse tradisjonene. Som ressursperson har vi vært så heldige å få med oss Knut Alfsvåg, professor i systematisk teologi ved VID vitenskapelig høyskole, Stavanger. Han har tidligere arbeidet som misjonsprest i Kobe fra 1986-1999 ved det lutherske teologiske seminaret og besøker landet årlig og har fortsatt kontakter i Kobe. Marit Alfsvåg som er gift med Knut, deltar i reisen sammen med oss og hun snakker også japansk.

Vi planlegger å fly til Osaka. Vi besøker den gamle byen Nara, som tidlig ble influert av kinesisk og koreansk buddhisme. Her vandrer vi rett inn i historien i de smale gatene. Den gamle Shinto-helligdommen Ise Jingu som er bygget til ære for solgudinnen, ønsker vi å besøke. Storbyen Kyoto omtales som Japans skattkammer, med et utall templer, og vi skal besøke noen av dem. Kanskje noen vil melde seg til en meditasjonsøkt i et zenkloster.

Kanskje rekker vi et stopp i Hiroshima, før vi farer videre med lyntoget «Shinkansen» vestover og drar helt ut til havnebyen Nagasaki. Byen ble rammet av verdenshistoriens andre atombombe 9. august 1945, og den har en fredspark og et fredsmuseum. Byen er også viktig historisk idet den var vestlige lands innfallsport til Japan gjennom sjøfarten. Nagasaki er det første stedet i Japan som møtte kristen misjon på 1500-tallet, noe som ble farlig, fordi kristen tro var forbudt fram til cirka 1860. Studieturen avsluttes i Kobe med besøk på det teologiske seminaret der – og sannsynligvis et skolebesøk – før hjemreise fra Osaka.

Guidebøker omtaler ofte det religiøse livsløpet slik: «I Japan blir man født inn i shintotradisjon, gifter seg i et kristent kapell – og dør som buddhist.» Vi ønsker å få kjennskap til en del av Japans mangfold av religiøse tradisjoner, også de nyeste, og vi prøver å få til ulike møter og samtaler underveis. Når vi reiser i påsken, vil vi trolig oppleve kirsebær-blomstring i fullt skrud. Å møte den japanske blandingen av gammelt og nytt, minimalisme, estetikk og det gode kjøkken, vil også by på spennende opplevelser. Å reise med kolleger gir også større faglig utbytte. Og for den som måtte være i tvil; vi følger alltid UD's reiseråd.

Som alltid gjelder regelen: «Den som kommer først til mølla, får først male.» Mer informasjon om program, samt priser, blir lagt ut via Facebook, nettsiden religion.no og i e-post til medlemmene i løpet av mai måned.

Sammen med Knut Alfsvåg består reisekomitéen av Benedicte Strand, Oslo, Frode Kinserdal, Drammen og Liv Gundersen, Oslo, og vi er godt i gang med planleggingen.

MENNESKE, NATUR OG RELIGION HOS WWW.NDLA.NO

ROBERT W. KVALVAAG

I en fin artikkel i Religion og Livssyn 3/2019 reflekterer Ole Andreas Kvamme over sammenhenger mellom bærekraftig utvikling og faget religion og etikk. Kvamme påpeker at dette er et omfattende tema som kan behandles på mange måter. I denne artikkelen ser jeg nærmere på hvordan denne tematikken er behandlet på nettsidene til nasjonal digital læringsarena (ndla.no). Ndla.no er et interfylkeskommunalt samarbeid som tilbyr fritt tilgjengelige åpne digitale læringsressurser for videregående opplæring (se mer om dette i Religion og Livssyn 2019/1, s. 69). To fagartikler på ndla.no som er relevante når det gjelder religion og bærekraftig utvikling er «Menneskets forhold til naturen», skrevet av Heidi Mobekk Solbakken, og «Hva er neopaganisme», skrevet av Geir Winje.

DET KRISTNE FORVALTERANSVARET

Solbakkens artikkel innledes med et avsnitt om utfordringer vi i dag står overfor. Deretter følger en relativt kortfattet omtale av natursynet i henholdsvis kristendommen, buddhismen, blant urfolk og i økosofien. Avsnittet om kristendommen har overskriften «Det kristne forvalteransvaret». Solbakken skriver at det er et grunnsyn i kristen tro at Gud har skapt verden, og at mennesket skal forvalte skaperverket. To bibelsteder siteres for å underbygge dette: Salme 24,1 («Jorden og det som fyller den, verden og de som bor i den, alt hører Herren til») og 1 Mos 2,15 («Så tok Herren Gud mannen og satte ham i Eden til å dyrke og passe hagen»). Solbakkens valg av disse bibeltekstene er relevant som en påminnelse for leseren om at menneskene ikke eier jorda, de kan bare forvalte og bruke den som et lån. Jorda har integritet og egenverdi fordi det er Gud og ikke mennesket som skaper og bevarer den. Mennesket er verken det høyeste vesenet eller alle tings mål og mening, alt liv på jorda tilhører Gud. Satt litt på spissen kan man derfor kanskje hevde at forurensning, ut i fra en kristen tangegang, i tillegg til å være skadelig for mennesket også er blasfemi eller en hån mot skaperen?

Bibelsitatene i Solbakkens artikkel er fra 1978/85-oversettelsen, ikke fra den nyeste norske bibeloversettelsen, som kom i 2011. Det synes noe underlig at Solbakken – og ndla.no – har valgt å sitere fra en eldre oversettelse framfor den nyeste. Valget av oversettelse får nemlig noen interessante didaktiske konsekvenser. I 2011-oversettelsen er 1 Mos 2,15 gjengitt slik: «Så tok HERREN Gud mennesket og satte det i Edens hage til å dyrke og passe den». Ordet «mann» er

byttet ut med «menneske», fordi det hebraiske ordet *adam* som brukes i grunnteksten ikke primært betegner menneskets kjønnslighet, men angir mennesket som type (i motsetning til Gud på den ene siden, og dyra på den andre). Det er mennesket (ikke bare mannen) som får i oppdrag å vokte og dyrke hagen og jorda. I bibeloversettelsen fra 2011 brukes «mann» i 1 Mos 2,21 – 3,21, med andre ord fra det punktet hvor ordet «kvinne» kommer inn i Eden-fortellingen. Det kjønnsesifikke ordet *isj* brukes i ordspillet i 1 Mos 2,23: «Hun skal kalles kvinne (*isja*), for av mannen (*isj*) er hun tatt». Det hadde beriket artikkelen dersom Solbakken reflekterte litt over hvilken betydning det har for elever som leser teksten i 1 Mos 2,15 at det står «mann» i stedet for «menneske».

Forfatteren av den andre fortellingen om skapelsen i Bibelen (1 Mos 2,4 – 3,24) blir ofte bare kalt J, dvs. Jahvisten, fordi han bruker navnet JHWH (på norsk: HERREN) om Gud. Det er naturlig å lese teksten til J om mennesket som forvalter i 1 Mos 2,15 i forlengelsen av teksten om skapelsen av mennesket i 1 Mos 2,7: «Da formet HERREN Gud mennesket (*adam*) av støv fra jorden (*adamah*)». Språkhistorisk er det trolig ikke noen sammenheng mellom de to hebraiske ordene *adam* og *adamah*. Men J bruker her et ordspill for å etablere en nær sammenheng mellom jorda og mennesket. Adam eller mennesket er laget av støv fra matjord, og er dermed nært beslektet med dyra. I 1 Mos 2,19 forteller J slik om skapelsen av fugler og dyr: «HERREN Gud formet alle dyr på marken og alle fugler under himmelen av jord (*adamah*)». Skapelsen av dyr og fugler svarer nesten ordrett til skapelsen av mennesket, alle er laget av jord og skal en gang bli til jord igjen. Menneskene, dyra, fuglene og jorda hører sammen og tilhører den samme, store helheten – det som i vårt språk kalles «naturen».

I Salme 104 lovprises Gud fordi han skaffer vann til alle, gress til dyra, brød og vin til menneskene, mørke for dyras natteliv og sol og dagslys for menneskenes arbeidsdag. Om denne salmen skrev filosofen Arne Næss: «At ikke menneskene står i en særstilling som mål i seg selv, støttes av andre steder i GT, for eksempel Salme 104 [...]. I denne økologisk berømte salme er det ingen menneskeforherligelse. Et uoverskuelig mangfold av dyr og av geologiske prosesser som er uten den ringeste matnytte for menneskene, blir lovprist på like for med alt annet» (Næss 1999, 346 og 348). Gud framstår i denne salmen som dirigent for det store samspillet i økologiens makro- og mikrosystemer, der alt henger sammen. Selv om likhetene ikke skal overdrives, er dette natursynet nesten sammenfallende med måten naturen oppfattes på hos mange urfolk.

«RÅDE OVER» OG «UNDERLEGGE»

Slik Solbakken påpeker er forvaltertanken sentral i kristendommen, og i 1 Mos 2,15 kommer dette til uttrykk gjennom beskrivelsen av mennesket som gartner. Jordmennesket skal ivareta den jorda det selv er en del av. Dette høres unektelig

idyllisk ut. Men forfatteren av Bibelens første fortelling om skapelsen, som ofte bare blir kalt P, tegner et annet bilde av relasjonen mellom menneskene og resten av skaperverket. P er en forkortelse for Presteskriftet, det vil si en gruppe prester som skrev ned den første skapelsesfortellingen i 1 Mos 1,1 – 2,3 under eller etter det babylonske eksilet på 500-tallet f. Kr. Trolig for å markere at innholdet er universelt og angår alle mennesker ble denne teksten på et seinere tidspunkt plassert helt først i den hebraiske bibelen. I 1 Mos 1 forteller P at Gud skapte mennesket i sitt bilde: «som mann og kvinne skapte han dem. Gud velsignet dem og sa til dem: ‘Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og over fuglene under himmelen og over alle dyr som det kryr av på jorden’» (1 Mos 1,27-28).

Denne teksten er så sentral at den ikke bør utelates når temaet er mennesket og naturen i kristendommen. Teksten er kontroversiell i den forstand at den synes å motsi J. P sier jo at det bare er mennesket som er skapt i Guds bilde, og mennesket – både mannen og kvinnen – skal legge jorda under seg og råde over dyra. Dersom mennesket er jord og selv inngår i naturen, hvordan kan da de samme menneskene råde over og legge naturen under seg? Når det gjelder menneskets forhold til dyra er det viktig å lese 1 Mos 1,28 i sammenheng med verset som kommer etterpå: «Og Gud sa: ‘Se, jeg gir dere alle planter som setter frø, alle som finnes på hele jorden, og alle trær som bærer frukt med frø i. Dette skal dere ha å spise’. Og det ble slik» (1 Mos 1,29). Skapelsesteksten til P innebar med andre ord ikke at «legge under» og «råde over» skulle være synonymt med «ta livet av» og «slakte». Tvert imot sier teksten at menneskene i utgangspunktet ikke var kjøtteterere, men vegetarianere.

Teksten i 1 Mos 1,28 har ofte blitt forstått slik at den gir menneskene mandat til å erobre og utbytte naturen og dens ressurser. I 2020 ser vi eksempler på dette i USA og Brasil, hvor presidentene i begge land bruker kristen ideologi til å legitimere en destruktiv utnyttelse av naturgrunnlaget. Disse eksemplene viser at 1 Mos 1,28 både er viktig i en tekst om det kristne forvalteransvaret, og at det er viktig å snakke om denne teksten med elever i skolen. Hva innebærer det at mennesket er bærer av Guds bilde, det vil si Guds stedfortreder og representant i verden? Hva innebærer det kristne forvalteroppdraget i dag? I 1975 skrev teologen Gaute Gunleiksrud følgende om dette: «Forvalteroppdraget må i dag først og fremst bety at mennesket retter ryggen og kommer på høyde med sitt vesen som skapningens ‘herre’, og begynner å kontrollere og styre sine egne produkter, som er i ferd med å løpe løpsk. Problemet er ikke lenger å beherske naturen og temme dens krefter, men å temme sin egen virksomhet. Selvkritikk og selvforvaltning er første bud for en god forvalter» (Gunleiksrud 1975, 107).

I samme artikkel stilte Gunleiksrud følgende spørsmål: «Hvorfor skulle ikke kristne mennesker gi moralsk støtte til de positive økologiske konsekvenser i andre religioner? Også den kristne kirken har sin tradisjon av naturmystikk,

som så sår trenger å gjenopplives: Frans av Assisi er stikkordet». Frans av Assisi viser at det i kristendommen finnes ulike syn når det gjelder forvalteransvaret. I likhet med flere andre sentrale skikkelser i middelalderen (for eksempel Hildergard av Bingen) betraktet Frans naturen som en manifestasjon av det guddommelige. Han avviste ikke tanken om mennesket som skapt i Guds bilde, men denne særstillingen innebærer ikke en form for «herrementalitet». Naturen er menneskets medskapning, og mennesket skal derfor tjene naturen. I *Solsangen* uttrykte Frans et organisk syn på forholdet mellom menneske og natur, sol og menneske er i slekt med hverandre («broder sol»), og solen er et bilde på Gud. Det er derfor ikke overraskende at Frans i den katolske kirken er den økologiske bevegelsens skytshelgen, og at tittelen på pave Frans' encyklika fra 2015, *Laudato si (Lovet være du, med undertittelen Om omsorgen for vårt felles hjem)*, er hentet nettopp fra *Solsangen* («Lovet være du, min Herre, med alt du har skapt»).

ALT LIV LIKESTILLES I BUDDHISMEN

Avsnittet om det kristne forvalteransvaret avsluttes med at Solbakken påpeker at en kristen etikk innebærer en respekt for alt liv, for hele skaperverket. Hun skriver også at lignende forestillinger kommer til uttrykk i jødedommen og i islam. Neste avsnitt handler om buddhismen, og innledes slik: «I buddhismen er mennesket derimot likestilt med alt levende». Bruken av ordet «derimot» er interessant, fordi det signaliserer at nå kommer det noe som står i motsetning til det som nettopp er blitt nevnt. I buddhismen finnes det ingen grenser mellom det menneskelige og det ikke-menneskelige, eller mellom det åndelige og det materielle. Virkeligheten forstås som et hele. I et sitat fra Prajnaparamitasutra vektlegges den empatiske holdningen med alt levende, som er et ideal i buddhismen.

Det er uten tvil store forskjeller mellom kristendommen og buddhismen, også når det gjelder synet på naturen. Ifølge buddhistisk tankegang skyldes vår tids miljøkatastrofe at vi mennesker innbiller oss at det finnes et «jeg» eller et «vi» som ødelegger noe adskilt fra oss som vi kaller «natur». Årsaken til klimakrisen er den feilaktige forestillingen om at det finnes et selv eller et ego. Dette fører til begjær, egoisme og trang til å tilfredsstillte selvets behov. Ved å bryte med forestillingen om at det finnes et selv kan mennesket utrydde grådigheten og avsløre den falske troen på at vi står i en særstilling i forhold til naturen. Det har imidlertid blitt påpekt at det er en viss likhet mellom denne måten å tenke på og syndsbegrepet i jødedom, kristendom og islam (Jensen & Rothstein 1991, 52-53). Sentralt i forestillingen om synd i jødedom, kristendom og islam står menneskets tilbøyelighet til egoisme og selvopphøyelse, som fører til at mennesket glemmer at det er skapt av og skal stå ansvarlig overfor Gud. Denne grenseløse egoismen har ført til at dyrking har blitt til utnyttelse, kultivering til rovdrift (jf. 1 Mos 2,15).

BLANT URFOLK ER NATUREN HELLIG

Det tredje avsnittet i fagartikkelen handler om urfolks natursyn: «I animistiske religioner oppfattes naturen som magisk og hellig [...]. Mennesket lever tett på naturen og har ansvar for både å verne om det hellige og for å verge seg mot naturens magiske krefter ved hjelp av religiøse ritualer». Dette avsnittet reiser noen interessante spørsmål. Det er første gang i artikkelen at Solbakken skriver om en eventuell sammenheng mellom natursyn og hvordan naturen faktisk behandles. Fordi naturen er hellig hos urfolk, har de også et ansvar som gjør at de må verne om den. Det er med andre ord en sammenheng mellom hva mennesker tror og hva de gjør, mellom verdi og handling. Gjelder dette også for de andre religionene?

For det andre introduseres leseren for et skille mellom det magiske og det hellige i naturen. Som hellig skal naturen vernes om, som magisk har naturen en farlig side som gjør at menneskene må ta i bruk religiøse ritualer, slik at de kan verge seg mot de magiske kreftene. Hvilke magiske krefter er det snakk om? Hvilke ritualer er det som hjelper mot disse kreftene? Er dette skrevet ut ifra et innenfra eller et utenfra-perspektiv på religion?

ØKOSOFI

I det siste avsnittet i Solbakkens fagartikkel gis en kort presentasjon av økosofi. Hun skriver at ifølge økosofien er mennesket en del av naturen, og at all natur bør behandles slik at mangfoldet respekteres og tas vare på. Dermed forbindes økosofien både med det Solbakken tidligere har skrevet om buddhismen og urfolks natursyn. Det hun ikke nevner er at den norske filosofen Arne Næss (1912-2009) regnes som økosofiens far, og at økosofien har vært en viktig inspirasjonskilde for flere miljøbevegelser i Norge. Økosofien kan også kalles et livssyn, i den forstand at den inneholder en virkelighetsoppfatning, et menneskesyn og en etikk, som ikke minst handler om å endre menneskenes forhold til naturen.

I den viktige boka *Økologi, samfunn og livsstil: utkast til en økosofi*, er det et eget kapittel med overskriften «Et idéhistorisk perspektiv. Hva sier Bibelen?» Her viste Næss blant annet til skapelsesteksten i 1 Mos 1. Etter hver skaperhandling skrev forfatteren P: «Og Gud så at det var godt». Arne Næss påpekte at Gud i Bibelens første kapittel velsigner egalitært; hver ting blir velsignet for seg og omtalt som noe godt. De enkelte delene av skaperverket tillegges med andre ord egenverdi. Ikke noe er skapt bare for menneskets eller noe annet jordisk vesens skyld, «hver art levende vesen får sin økologiske nisje», og «et hovedpunkt ved egalitarianisme (dvs. likestilling) i biosfæren er dermed vunnet: hvert levende vesen står på like fot med ethvert annet *for så vidt* det har egenverdi» (Næss 1999, 345-46). Næss fant med andre ord en interessant sammenheng mellom Bibelens første kapittel og sin egen naturfilosofi.

«MENNESKETS FORHOLD TIL NATUREN»: NOEN REFLEKSJONER

Etter mitt syn skriver Heidi Mobekk Solbakken i sin artikkel fint om natursyn i noen ulike religioner. Men utvalget virker litt tilfeldig. Hvorfor er ikke hinduismen tatt med? I avsnittet om det kristne forvalteransvaret er begge bibeltekstene som siteres hentet fra den hebraiske bibel eller Det gamle testamentet. Hvorfor ikke ta med en tekst fra Det nye testamente når det er natursynet i kristendommen som omtales? Jeg synes også det hadde vært naturlig å skrive egne avsnitt om jødedommen og islam, med minst ett sitat fra den hebraiske bibel og ett sitat fra Koranen. Avsnittene om de ulike religionene er korte, noe de skal være i et nettbasert oppslagsverk av denne typen. Spørsmålet er om de ikke er litt for korte, slik at mangfold og nyanser ikke kommer tilstrekkelig frem. Kanskje forskjellen mellom de monoteistiske religionene med utspring i Midtøsten på den ene siden og buddhismen, urfolks religion og økosofien på den andre siden betones for sterkt? Skillet mellom utenfra- og innenfra-perspektiv er noen ganger uklart. Er fagartiklene på ndla.no skrevet ut ifra et utenfra- eller innenfra-perspektiv, og gir oppgir forfatterne tydelig i teksten når de veksler fra ett perspektiv til et annet?

NEOPAGANISMENS NATURSYN

Geir Winjes fagartikkel «Hva er neopaganisme?» avsluttes med to avsnitt om natursyn. Han skriver at et særtrekk ved neopaganismen er at den virker mer opptatt av livet her og nå enn av evig liv i det hinsidige: «Det er naturen som er hellig, ikke en fjern himmelgud. Naturen krever respekt, ikke rettroenhet». Her er det lite trolig at Winje skriver ut ifra et utenfra-perspektiv, i stedet virker det som om han gjengir setninger fra et neopaganistisk manifest. Men i hvilke religioner opptrer den fjerne himmelguden? Og hvem er det som mener at naturen krever rettroenhet i stedet for respekt?

I det siste avsnittet i fagartikkelen er det uklart hva som egentlig menes og hvem det siktes til, når Winje skriver: «Religionen [neopaganismen] anerkjenner at mennesket er en kropp, ikke en ånd som skal undertrykke eller betjenes av kroppen». Kontrasten mellom en religion som anerkjenner at mennesket er en kropp på den ene siden, og en religion som betrakter mennesket som en ånd som skal undertrykkes og betjenes av kroppen på den andre, må sies å være stor. Denne kontrasten etableres enda sterkere i den aller siste setningen i Winjes artikkel: «Seksualitet, dans, humor, rus og rytme, altså mye som velges bort i de himmelvendte religionene, velges inn i de hedenske – fordi mennesket er en kropp, og gudene møter menneskene i naturen, ikke i himmelen». Winje og/eller neopaganismen skiller her mellom to typer av religion: de hedenske og de himmelvendte. I de hedenske finnes mye av det som vanligvis oppfattes som positivt

ved menneskelivet, slik som sex, dans, humor, rus og rytme. Dette er sentrale elementer ved neopaganisme fordi i denne religionen er mennesket en kropp, og fordi gudene her møter mennesket i naturen. De himmelvendte religionene derimot, velger bort sex, dans, humor, rus og rytme, fordi gudene her ikke er forbundet med materien, men møter menneskene i himmelen.

Winjes redegjørelse er interessant av flere grunner. Det er fint at neopaganismen fremstår i et positivt lys. Såkalte hedenske religioner har ofte blitt fremstilt tendensiøst og unyansert, og der er bra at de får komme til orde på egne premisser. Det som ikke er like bra er at en fagartikkel ukritisk fremstiller en religion ved å kontrastere religionens positive sider ved det som etter neopaganismens eller Winjes eget syn er negativt ved andre religioner. Neopaganismen får også slippe til med en lettvinnt og usaklig form for religionskritikk, hvor det er uklart hvem som er adressatene. Hvem er de himmelvendte religionene? Hvilke religioner velger bort sex, dans, humor, rus og rytme?

Winje har tidligere skrevet et fin artikkel i Religion og Livssyn om «Det autentiske menneske: Kropp og spiritualitet i neopaganismen». Han har også forfattet artikkelen om neopaganisme på nettsidene til Store Norske Leksikon. Dette er et fagfelt han selv har forsket på og som han kan mye om. I stedet for et ensidig innenfra-perspektiv som etterlater flere spørsmål enn svar hadde det derfor vært fint om det var Winjes egen stemme som forsker og fagperson som også preget hans artikkel på ndla.no.

AVSLUTTENDE UTBLIKK OG UTFORDRINGER

Som lærerutdanner tenker jeg at ndla.no er et positivt bidrag til nettbasert kunnskap om religioner og livssyn. Jeg har sett på et relativt bredt utvalg av fagartikler som jeg ikke omtaler her, og det er mange gode, informative og nyanterte tekster. I denne artikkelen har jeg forsøkt å lese to ndla-fagartikler som omhandler mennesket og naturen med et skrått blikk. Et perspektiv jeg ikke behandler i artikkelen er forskjellen på å lære av og lære om religion. Skal elever lære av religioner når det gjelder menneskesyn og natursyn? Dersom svaret er ja, skal de da lære av religionene det som både har vært positive bidrag til økologi og miljøvern, men også det som ikke har vært så bra? Hvordan skal denne av-læringen foregå? Et sted å begynne kan for eksempel være at elever lærer av religioner ved at de får innblikk i hellige tekster og deres virkningshistorie.

Kilder

- Dæhli, Knut 2019. «Oppdatering fra religion og etikk-seksjonen hos *www.NDLA.no*». Religion og livssyn 1, 69.
- Gunleiksrud, Gaute 1975. «Kristne perspektiver på økologi. Om skapertro, menneskesyn og forvalteransvar», i *Mennesket og miljøet*, s. 97-112.
- Hegge, Hjalmar 1978. *Mennesket og naturen. Naturforståelsen gjennom tidene – med særlig henblikk på vår tids miljøkrise*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Jensen, Tim & Mikael Rothstein 1991. *Guld – og grønne skove. Religioner og naturbevarelse*. Munksgaard, København.
- Kvalvaag, Robert W. 2003. *Fra Moses til Marley. Det gamle testamentets teologi og virkningshistorie*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Kvamme, Ole Andreas 2019. «Bærekraftundervisning i faget religion og etikk». Religion og Livssyn 3, s. 4-13.
- Mennesket og miljøet*. Kirkerådets utvalg for forskning og utredning 1975. Luther forlag, Oslo.
- Mobekk Solbakken, Heidi 2019. «Menneskets forhold til naturen». Ndl.no <https://ndla.no/nb/subjects/subject:44/topic:1:198170/topic:1:198458/resource:1:188827> [besøkt 24.02 2020].
- Næss, Arne 1999. *Økologi, samfunn og livsstil*. De norske bokklubbene, Oslo.
- Stordalen, Terje 1994. *Støv og livspust. Mennesket i Det gamle testamente*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Studiebibelen*. Bibelen i 2011-oversettelse med introduksjoner og kommentarer. Verbum, Oslo.
- Winje, Geir 2012. «Det autentiske menneske: Kropp og spiritualitet i neopaganismen». Religion og Livssyn 3, 39-44.
- Winje, Geir 2019. <https://snl.no/neopaganisme>
- Winje, Geir 2019. «Hva er neopaganisme?» Ndl.no <https://ndla.no/nb/subjects/subject:44/topic:1:198120/topic:1:198135/resource:1:197102> [besøkt 24.02 2020].

Robert W. Kvalvaag (f. 1956) er dosent i RLE ved fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier, OsloMet - storbyuniversitetet. Han har særlig arbeidet med Det gamle testamente, nyreligiøsitet og religiøse strømninger i ungdoms- og populærkultur. Han har blant annet skrevet bøkene *Fra Moses til Marley* (2003), *Det guddommelige jeg* (2003), og *Det ellefte budet. Religion og rock and roll* (2011). Epost: robert@oslomet.no

KRISTENDOMMENS HISTORIE I SÁPMI

SIV RASMUSSEN

I Norge dominerer to ulike fortellinger i fremstillingen av kristendommens historie blant samene. Den ene er fortellingen om den misjonsvirksomheten Misjonskollegiet i København vedtok å opprette i 1715, og som de første årene ble ledet av Thomas von Westen med tilnavnet «samenes apostel». Den andre fortellingen tar for seg den læstadianske vekkellesbevegelsen som ble startet på midten av 1840-tallet av Lars Levi Læstadius, også kalt «Lapplands apostel». Men begge disse bevegelsene er relativt sene hendelser i kristendommens historie i Sápmi, og tillegg dekket de bare deler av det samiske bosetningsområdet. Når disse fortsatt blir omtalt som de som kristnet samene, må det forstås ut fra deres pietistiske ståsted, der individuell tro og radikal omvendelse var sentralt, på lik linje med andre lignende bevegelser på samme tid. I denne artikkelen nyanseres dette noe ensidige bildet av denne historien, som er langt eldre og mer mangfoldig, da den involverer flere kirkesamfunn og teologiske retninger fra middelalderen til moderne tid.

Thomas von Westen, Lars Levi Læstadius og andre «apostler»

Sápmi, det samiske bosetningsområdet, dekker som kjent områder i Norge, Sverige, Finland og på Kolahalvøya i Russland. Den dansk-norske misjonen arbeidet hovedsakelig på norsk side, mens læstadianismens nedslagsfelt blant samer i Norge og Sverige har vært i nordsamisk og lulesamisk område. Denne vekkellesbevegelsen spredte seg ikke til sørsamisk område, i stedet sluttet mange sørsamer seg til frikirker.¹ Blant samene i Finland har læstadianismen hatt størst oppslutning i nordsamisk område. Tilnavnet «Kemisamenes apostler» er tildelt Johannes Pictorius, Esaias Fellman og Gabriel Tuderus som på 1600-tallet var prester i Kemi lappmark.² Også skoltesarmer i grenseområdene mellom Russland, Norge og Finland har sin egen «apostel», den russiske munken Trifon som arbeidet blant dem på midten av 1500-tallet. I likhet med andre østsamer ble de kristnet fra den russisk-ortodokse kirkens side.³ I Skandinavia startet samenes kristningshistorie allerede i middelalderen gjennom ulike misjonsfremstøt. Selv om flere av 1800-1900-tallets forfattere har pekt på kristningsforsøk og samisk kirkedeltakelse i både middelalder og i etter-reformatorisk tid før 1700-tallet,

¹ Kristiansen 2016: 1076.

² Lappmark var en svensk administrativ term for områder hovedsakelig bosatt av samer. De var inndelt i Åsele (Ångermanland), Ume, Pite, Lule, Torne og Kemi lappmarker, der sistnevnte lå innenfor grensene av dagens Finland.

³ Steen 1954: 99.

utelates dette ofte både i lærebøkene våre, i leksikon og på ulike nettstedet. Dette er en overforenkling av samisk misjons- og kirkehistorie, som fortjener å bli behandlet på en mer seriøs måte. De siste årene har flere forskere tatt opp dette temaet, slik jeg her vil vise. Innledningsvis vil jeg si noe om von Westen og Læstadius, og den misjonsorganisasjonen den første ledet og den vekkelsesbevegelsen sistnevnte startet, for å sette disse i en kontekst. Deretter vil jeg ta for meg misjon og kirkeliv i Skandinavia før deres tid.

Kong Frederik IV opprettet i 1714 misjonskollegiet i København som skulle ta seg av misjon i kolonien Trankebar i India. Året etter vedtok man at det også skulle startes et organisert misjonsarbeid blant den samiske befolkningen i Norge. Senere ble også misjonen på Grønland lagt under misjonskollegiet. Få år før hadde pietismen nådd Danmark fra Tyskland, og det er i lys av denne lutherske retningen vi må se misjonsarbeidet. Thomas von Westen (1682 – 1727), sogneprest i Romsdal, og ivrig medlem av den pietistiske presteforeningen *Syvstjernen*, ble leder av misjonen blant samer frem til sin død 11 år etter oppstarten.⁴ Læstadianismen derimot vokste frem som et resultat av en spontan vekkelsesbevegelse i Sápmi rundt 130 år senere, fra 1845, men også den var sterkt påvirket av pietistisk tankegods. Bevegelsens opphavsmann Lars Levi Læstadius (1800-1861) var sogneprest i Karesuando, Sveriges nordligste sogn, da han opplevde en åndelig omvendelse. Han mente selv dette skjedde i samtale med den samiske kvinnen Milla Clementsdotter, som igjen var påvirket av herrnhutisk pietisme.⁵ Både von Westen og Læstadius knyttet til seg predikanter eller misjonærer som reiste rundt og forkynnte, og som arbeidet svært tett på dem som skulle omvendes. Samisk språk ble benyttet av begge bevegelse. Mens von Westen fikk i gang skoler for samiske barn i Norge der leseopplæring og kristendom var det viktigste, ble det opprettet misjonsskoler i Nord-Sverige som var åpne for både samer og andre.⁶ Mens misjonen rekrutterte sine misjonærer blant norske og danske prester som i utgangspunktet ikke kjente til samisk språk og kultur, var den læstadianske bevegelsens predikanter reindriftssamer og finsk- og samisktalende bønder og fiskere. Misjonens virkeområde strakte seg fra Trøndelag til Finnmark, og ble drevet fra oppstarten i 1716 til 1802, men den siste misjonæren sluttet først i 1814. I løpet av hele misjonsperioden var det delte meninger blant biskoper, prester og misjonærer om undervisning og forkynnelse skulle foregå på samisk eller dansk/norsk, der sistnevnte dominerte i mesteparten av perioden.⁷ Det ble oversatt en del bøker til samisk, særlig på 1750 -1770-tallet da Knud Leem drev misjonsskolen *Seminarium Lapponicum* i Trondheim.⁸ Anders Porsanger (1735-1780)

⁴ Hansen og Olsen 2004: 329; Steen 1954: 102

⁵ Boreman 1954: 37-40.

⁶ Boreman 1954: 68-73.

⁷ Hansen og Olsen 2004: 330, 334-335.

⁸ Steen 1954: 332-333.

utdannet seg til prest, som den eneste samiske presten i Norge i løpet av hele misjonstiden. Lokalt ute i misjonsdistriktene arbeidet mange samer som skolelærere. Til tross for at misjonen eksisterte i nesten hundre år, er fortellingen om den i stor grad knyttet til oppstarten og von Westens tid, hans metoder og språkpolitikk. Denne perioden hadde visse likhetstrekk med den læstadianske vekkelens første tid.

TO VEKKELSESBEVEGELSER?

Den læstadianske vekkelsen må sees som en vekkellesbevegelse på linje med andre europeiske og amerikanske vekkellesbevegelser på 1800-tallet. I et norsk perspektiv er Læstadius og læstadianismen sammenlignet med Hauge og haugianismen.⁹ En betraktning er at læstadianismen har vært for Nord-Norge, det haugianismen var for Sør-Norge. Det spesielle med læstadianismen er at det er den eneste fortsatt eksisterende kristne bevegelsen som har oppstått i det samiske området. Læstadianismen har uten tvil hatt stor betydning og innflytelse i nord- og lulesamiske områder, både på kirkelivet og på samfunnslivet generelt. I hvor stor grad læstadianismen har vært med på å bevare samisk språk og kultur gjennom fornorskingsperioden i Norge, har blitt diskutert av flere forskere. Den samiske historikeren Henry Minde har hevdet at læstadianerne har blitt gjort til helter i en fortelling om en motkultur, der de har stått imot fornorskning og annen maktutøvelse. En fortelling han mener ikke stemmer med det store bildet av læstadianismen, da han mener det både var tids- og stedsbestemt om samisk språk, kultur og identitet ble bevart i de læstadianske forsamlingene.¹⁰

Både von Westen og Læstadius var altså lutherske teologer, preget av pietistisk kristendom. Personlig tro, streng moral og radikal omvendelse var kjennetegn for begge retningene. Ingen av dem drev det som kaltes «hedningmisjon», det vil si misjon blant udøpte eller folk som ikke hadde hørt kristen forkynnelse før. Lenge før von Westens tid var de aller fleste samer i Skandinavia døpt og dermed innlemmet i kirka. Men både den romersk- katolske kirka i middelalderen og den den lutherske ortodoksien som preget kirkelivet på 1600-tallet, rettet seg i stor grad mot det kollektive. Det samme gjelder den russisk-ortodokse kirke. Den pietistiske kristendommen som samene møtte gjennom misjonsvirksomheten, henvendte seg mer direkte til enkeltindividet. Dette var noe nytt. Kilder vitner om at ikke bare pietismen, men også den lutherske læra i det hele tatt, var noe relativt nytt for sjøsamene i Finnmark, som om den lutherske kirka lenge hadde vært til stede der. Både der og blant innlandssamer i svensk lappmark fantes det fortsatt ulike elementer fra katolsk tro og praksis. Samtidig

⁹ Boreman 1954: 41.

¹⁰ Minde 1997: 168-184.

levde også den tradisjonelle samiske religionen videre i varierende grad, med visse tilpasninger til kristendommen.¹¹

Krav om personlig tro og radikal omvendelse var det selvsagt ikke bare samer som måtte forholde seg til. Da Thomas von Westen var sogneprest på Veøy i Romsdal, kalte han også nordmennene der for døpte hedninger.¹² Det er interessant å merke seg at dette skjedde på samme plass som man har funnet de eldste kristne gravene i Norge, og dermed i et område som hadde vært kristent i mange hundre år.¹³ Flere forskere har de siste årene fremhevet at vi også bør betrakte von Westens virke blant samene i dette perspektivet, som en pietistisk vekkelsesmisjon blant mennesker som allerede var innlemmet i kirka.¹⁴ For mange samer ble dette spesielt krevende, siden det ble forventet at de ga avkall på store deler av sin egen kultur og virkelighetsforståelse. Som eksempler på dette kan det nevnes at moraloppfatningen og forholdet til de avdøde, skilte seg fra luthersk kristendom. Samer og misjonærer hadde heller ikke alltid sammenfallende syn på hva som hørte inn under den religiøse sfære. Å oppsøke en noaidi dersom man var syk, ble av samene i Varanger betraktet som sammenlignbart med at nordmennene fikk behandling av en lege når de var syke.¹⁵ I religionsvitenskapen blir noaidi betegnet som den religiøse spesialisten i den gamle samiske religion, noe det også er dekning for i kildemateriale som beskriver noaidemesser, der noaidi faller i transe for å få kontakt med åndsmaktene, og offerritualer der noaidi har en aktiv rolle. Men i mange av kildene fra tidlig nytid ser det ut til at noaidis rolle var i endring, der han tok seg av helseproblemer og utfordringer i næringslivet på individnivå. Samtidig deltok også noaiden i kirkelivet, prestene døpte barna deres, og de ga offergaver til kirka. Dette kan selvsagt ha sammenheng med både frykten for å bli anklaget for trolldom og den økte misjonsinnsatsen i perioden, men også med de generelle samfunnsendringene. I løpet av årene 1550-1750 oppløstes de gamle samiske siidaene i møte med en stadig sterkere integrering i de statlige systemene.¹⁶ Oppløsningen startet tidligst og med størst effekt i siidaer med mest kontakt med andre folkeslag, slik som i de sjøsamiske siidaene langs kysten av Norge. Siidaene var samfunnsordninger der det kollektive stod sentralt, der det hadde vært mindre rom for individuelle initiativ. Det var dermed ikke kun i møte med pietistisk kristendom at samene nå måtte handle som enkeltindivider.

¹¹ Rasmussen 2016: 243-244.

¹² Rasmussen 2016: 61.

¹³ Solli og Stamnes 2013.

¹⁴ Se for eksempel Amundsen 2005, Bratrein og Lind 2004, Mundal 2007.

¹⁵ Rasmussen 2017: 15.

¹⁶ Hansen og Olsen 2004: 191-192, 234-237.

VAR VON WESTEN OG LÆSTADIUS DE FØRSTE SOM FORKYNTE PÅ SAMISK?

Bruken av samisk språk blir ofte forklart som nøkkelen til at samene ble omvendt i møte med von Westens, Læstadius` og medarbeidernes forkynnelse. Men i Skandinavia som helhet var det ikke noe nytt at prester og andre arbeidere i kirka i snakket samisk. I områder underlagt svensk kirke hadde dette vært standard i alle fall siden tidlig 1600-tallet. Også enkelte av prestene på 1500-tallet kunne samisk. En lignende virksomhet som den von Westen ledet, ble igangsatt innenfor svensk kirke hundre år tidligere, av Karl IX. I samiske områder underlagt Sverige ble det bygd kirker, opprettet skoler, utdannet samiske prester, utgitt bøker på samisk og opprettet egne prestegjeld. Ett av disse prestegjeldene var *Koutokeino pastorat* som omfattet det meste av Finnmarksvidda og Tanadalen. Organisatorisk og politisk sett hadde denne virksomheten større likhets trekk med misjonen ledet av von Westen, enn den læstadianske vekkellesbevegelsen hadde, da den var igangsatt av kongemakta, underlagt den statlige kirka, og benyttet utdannede prester. I tillegg var begge tiltakene ledd i bestrebelsene med å få suvereniteten over nordområdene.

Det er noe forunderlig at denne kirkelige virksomheten drevet av svensk kirke, ikke tillegges større vekt i norske lærebøker. Selv om den ble drevet fra svensk side, omfattet den også områder som i dag ligger i Norge. Dette gjelder først og fremst de tre store samekommunene Kautokeino, Karasjok og Tana (de sørlige delene), men også mindre deler av områder lenger sør, som ble fullt ut norsk territorium ved grensefastsettelsen i 1751. Dessuten var samene et mobilt folk, der mange benyttet både norsk og svensk territorium. Dette var særlig reindriftssamer som med reinflokken foretok årlige flytninger mellom de to landene, men det var også de som flyttet permanent fra områder underlagt svensk kirke til områder underlagt norsk kirke, og vice versa. For eksempel brukte samer som ble betraktet som hjemmehørende i fjordene i Øst-Finnmark, den svenske kirka i Utsjoki, mens samer som hadde sommerbeiter på kysten av Vest-Finnmark, gikk i den svenske kirka i Kautokeino om vinteren. Også i områdene sør for Finnmark, helt ned til sørsamisk område, hadde samene reinbeiter på begge sider av Kjølén, og kirker i begge land ble oppsøkt. Det var ikke uvanlig at noen av barna i en søskenflokk var døpt i ei kirke på norsk side, mens de andre var døpt i Sverige. Når predikantene fra den læstadianske bevegelsen kom over fra svensk og finsk side til de sjøsamiske områdene i Nord-Norge, kom de til akkurat de samme områdene der misjonen hadde drevet forkynnelse og skole gjennom det meste av 1700-tallet. I studiet av samisk misjons- og kirkehistorie kan man ikke strengt holde seg innenfor våre dagers nasjonalgrenser.

MISJON OG KIRKELIV I KATOLSK TID

Vi har ikke kunnskap om eksakt når de første samene ble døpt og i nøyaktig hvilke områder det skjedde, men randsonene mellom samisk og skandinavisk bosetting har særlig blitt pekt på som områder der kristningen skjedde allerede i middelalderen.¹⁷ Allerede i siste halvdel 1000-tallet misjonerte biskopene av Götaland og Hälsingland også blant samer (*skridfinner*). Fra den norske kongen Håkon V Magnussen (1299-1319) ble det i 1313 utstedt en såkalt *rettarbot*, som lovet samer som omvendte seg lavere bøtesatser i 20 år. Utfra sammenhengen går det frem at dette var sjøsamer i vest. Dette knyttes til en same ved navn Martin som kalles for «finnekongen», som oppsøkte kongen i Bergen sommeren før rettarbota utstedes. Martin hadde mest sannsynlig en lederfunksjon blant samene, som gjorde at han også kunne forhandle med den norske kongen på vegne av en gruppe samer. På midten av 1340-tallet ble flere samer døpt ved Torne kapell helt innerst i Bottenviken. Dette skjedde i forbindelse med erkebiskopen av Uppsalas visitas til nord. Mye omtalt er også en kristen samisk kvinne, Margareta, som på slutten av 1300-tallet og begynnelsen av 1400-tallet vandret over store deler av det sørlige Sverige for å få hjelp til kristningen av samene. Dette inkluderte unionsdronningen Margrete og erkebiskopen i Lund som sammen skrev et brev der samene ble bedt om å omvende seg, og der erkebiskopen av Uppsala og den øverste verdslige lederen av det nordlige Sverige-Finland fikk i oppdrag å lede denne misjonen. Senere ble det også sendt en misjonær nordover fra Vadstena kloster.¹⁸

Dessverre sier de skriftlige kildene fra middelalderen sjeldent noe om det konkrete resultatet av misjonen. For å kunne si noe mer spesifikt om dette, må man i tillegg ta i bruk arkeologiske kilder og historiske kilder fra etterreformatorisk tid. Historikeren Lars Ivar Hansen har ment at den katolske kirka i Norge påtok seg et spesielt ansvar for å kristne samene, noe som medførte bygging av spesielle misjonskirker i Nordland og Troms. Blant annet utfra en studie av personnavnene i Astafjord, har han sluttet at sjøsamene der ble innlemmet i kirka i høymiddelalderen.¹⁹ Jeg har gjort en lignende undersøkelse av navnebruken blant sjøsamer i Finnmark og innlandssamer i Torne og Kemi lappmarker. Resultatene indikerer at samer i de to førstnevnte områdene var blitt døpt i seinmiddelalderen. Nyere undersøkelser av samiske graver i Rounala i Nord-Sverige og på Kirkegårdsøya ved Hammerfest, tyder også på kristning i katolsk tid.²⁰ Det finnes også en lang rekke andre spor etter katolsk kristendom. For å holde greie på alle helgen- og høytidsdager i den katolske kirka, utviklet samer i Sverige og Finland sine egne varianter av primstavene, der de ulike dagene

¹⁷ Hansen og Olsen 2004: 318

¹⁸ Hansen og Olsen 2004: 318-319.

¹⁹ Hansen 2000: 313-317.

²⁰ Rasmussen 2016: 225, 228-229; Wallerström 2017: 183.

hadde sitt spesielle merke skåret inn. Disse kalendrene var laget av reinhorn eller tre, og kunne foldes sammen, og var på den måten tilpasset samisk miljø. Andre spor er jomfru Marias plass i samisk trosliv, der bønn til Maria, smykker med Maria-monogram, og Maria-joiker er kjent. På flere trommer er det avbildninger der eieren eller andre har gitt forklaringer som er hentet fra kristendommen. Best kjent er Anders Poulsens tromme som norske myndigheter beslagla i Varanger i 1691. Poulsen var fra Torne lappmark, der også tromma var laget. Ifølge hans egne forklaringer symboliserte figurene på tromma ei kirke, en katedral, Gud fader, Guds sønn, og Maria, Kristi mor og Guds kvinne, samt hennes søster St. Anne. I tillegg finnes andre bibelske skikkelser som både engler og djevelen, og forestillinger om helvete som trolig har opphav i kristendommen.²¹ Også på den sørsamiske Frøyingsfjelltromma er det flere figurer som symboliserer konsept hentet fra kristendommen, ifølge forklaringene gitt av eierne Bendix Andersen og Jon Torchelsen.²²

Det har vært vanlig å oppfatte denne tidlige kristningen som kun en formell innlemmelse i kirka, som ble besøkt et fåtall ganger i året, mens samene fortsatte å praktisere sin tradisjonelle religion i dagliglivet. Dette har blitt knyttet til den katolske kirkes minimumskriterier for å bli regnet som kristen i middelalderen, der dåp, samt skrifte og nattverd en gang årlig, var tilstrekkelig.²³ Funn av kors, krusifiks og andre trekk fra kristen gravskikk i samiske graver har ofte blitt tolket som kun ytre adopsjon av kristne uttrykk, uten noen dypere mening for samene. Det samme har blitt hevdet om figurene på trommene, der de kristne forklaringene blir tolket som en måte å skjule for myndighetene figurenes egentlige betydning hentet fra samisk religion. Dette er forklart med at elementer fra andre religioner kunne inkluderes i den samiske religionen, og da også fra kristendommen, men uten at man overtok den kristne betydningen.²⁴ I visse tilfeller og til en viss grad skjedde nok dette, men etter min mening er det en for bastant konklusjon om en kompleks religiøs virkelighet. Det kan neppe ha fungert på samme måte i alle områder, over flere hundre år, fra enkeltsamers første møte med kristendommen på 1000-tallet frem til misjonstiden på 1700-tallet, da de fleste samer skal ha blitt omvendt i løpet av svært kort tid ifølge misjonærenes beretninger. Dette reiser en rekke spørsmål, der noen har med kilder og kildekritikk å gjøre, mens andre tar for seg mer grunnleggende forhold knyttet til religion og overgang til en ny religion. Her skal jeg bare peke på det som har med kildene å gjøre. Hvem skrev dem og hva var intensjonen med dem? Hvordan er kildene blitt brukt i skrivingen av samisk kirke- og kristendomshistorie? De fleste kilder som handler om samer, kristendom og kirkeliv er skrevet av misjo-

²¹ Rydving 2010: 48-49.

²² Rydving 2010: 46-47.

²³ Hansen og Olsen 2004: 321

²⁴ Hansen og Olsen 2004: 316

nærer og prester som arbeidet blant samer. Disse kildene er dermed preget av den enkelte forfatters kristendomssyn. Representanter for misjonen eller dens støttespillere har i stor grad fått definere fortellingen om Thomas von Westen. Dette er en fortelling skapt av de som selv arbeidet i misjonen og deres støttespillere, gjennom deres egne skrifter, for så å bli gjenfortalt i ettertid av andre som har brukt det samme kildematerialet. Blant samene betraktes dette vanligvis ikke som en heltefortelling. Særlig i de sørsamiske områdene lever fortsatt svært negative historier om den første misjonstiden.

SAMISK DELTAKELSE I NORSK KIRKE

De første kirkene i Norge ble bygd for den norske befolkningen. I områder som også hadde samisk bosetning, slik som i det sørsamiske innlandsområdet og i sjøsamiske områder i Trøndelag, Nordland og Troms, har samene trolig kommet i kontakt med kirka allerede tidlig i middelalderen, uten at det trenger å bety et religionsbytte. I Nordland og Troms ble det i høy- og seinmiddelalderen etablert flere kirker som er betegnet som misjonskirker. I 1241 fikk kong Håkon Håkonsson (1217-1263) pavelig dispensasjon fra et korstogsløfte han hadde avgitt tidligere, mot å kristne hedningene i sitt eget område.²⁵ Et resultat av dette var byggingen av et kongelig kapell på Tromsøya. Kapellet ble kalt *Maria-kirken i Troms nær hedningene*, noe som tolkes som både samer og folkeslag som holdt til lenger øst. Kong Håkon etablerte også en kirke i Ofoten. Lars Ivar Hansen mener at noe av hensikten med byggingen av disse to kirkene, samt Ibestad kirke, var misjonsvirksomhet rettet mot samene. Den middelalderske steinkirka på Ibestad lå passelig til hvis man ønsket å nå den samiske befolkningen inne i fjordene. I Trondhjems Reformats fra 1589 kalles den Astafjord kirke, noe som kan tyde på at den fungerte som kirke for samene i fjordområdet. Historikeren Ståle Hagen argumenterer for at også Hamarøy kirke og Rørstad kirke i Folda ble bygd som misjonskirker, siden disse kirkene ikke er lokalisert til storgårder eller områder der nordmennene var i flertall, men til områder som grenset til samiske bosetninger.²⁶ Mellom Malangen og Finnmark ble det etablert en rekke kirker på øyer langs kysten i middelalderen. I 1589 var det i alt åtte kirker i tillegg til Tromsøkirka. I følge historikeren Håvard Dahl Bratrein bodde det mange samer på flere av øyene rundt år 1550. Han og medforfatteren Keth Lind finner det lite trolig at samene i dette området beholdt store deler av sin gamle religion gjennom flere hundre år.²⁷ Uansett om kirkene ble bygd med tanke på misjon eller ikke, tyder Hansens navnestudier fra Astafjord på at samer opp til Midt-Troms var døpt og dermed medlemmer av kirka i løpet av høymid-

²⁵ Hansen 2000: 168.

²⁶ Hagen 2010: 81-82, 87-89,

²⁷ Bratrein og Lind 2004: 76.

delalderen. I sørligere deler av Hålogaland kan dette ha skjedd noe tidligere eller på samme tid, mens det i kyst- og fjordstrøkene i Nord-Troms og Finnmark trolig skjedde noen år senere.

Finnmark fikk permanent norsk bosetting i siste halvdel av 1200-tallet, før dette hadde området vært benyttet av nordmenn til sesongbaserte fiske og fangstekspedisjoner. Samene hadde dermed vært enerådende på helårs basis, slik de også var det i store deler av innlandsområdet. Nå ble det dannet en rekke fiskevær langs ytterkysten av Finnmark, noe som inkluderte kirkebygging. Den første vi har sikker datering på, er Vardø kirke som ble innviet i 1307 av erkebiskop Jørund av Nidaros. I 1589 var det 17 kirker og korskhus (kapell) på kysten av Finnmark, de fleste av dem var fra middelalderen. Mens man tidligere har ment at det bare var den ikke-samiske befolkningen (nordmenn og andre nasjoner) som bodde på ytterkysten, tyder nyere forskning på at også samene deltok i fiske, handel og andre aktiviteter der. Dette må også ha ført til kirkelig påvirkning. Den tidligste kilden som konkret handler om kristning av samer i nettopp Finnmark, er et brev skrevet av erkebiskop Erik Valkendorf til pave Leo i forbindelse med førstnevntes *visitas* på Vardø på begynnelsen av 1500-tallet. Her skriver Valkendorf at samene som bor mellom Russland og *Finmarken* nå var kristne. Deler av brevet kan tolkes slik at dette var en misjon som var satt i gang allerede før Valkendorfs *visitas*.²⁸

Det første århundret etter reformasjonen preges av kun et fåtall skriftlige kilder som sier noe om samers deltakelse i kirka. En av kildene er skrevet av en anonym prest fra (Vest-) Finnmark på slutten av 1500-tallet. Han forteller at sjøsamene som er under 40-50 år er kristne, mens fjellsamene ikke har noen ordentlig kunnskap om Gud. Det er usikkert hva som ble lagt i disse begrepene, om det siktes til kristendommen generelt, eller om presten mente den lutherske versjonen av kristendommen. En annen mye sitert kilde er Peder Claussøn Friis' kjente bok *Norriges Beskrivelse* fra 1613. Der skriver han at samene er hedninger, avgudsdyrkere og trollfolk, samtidig som han også forteller at sjøsamene døpte barna sine, samt at de deltok på gudstjenester og gikk til nattverd. Også fjellsamenes barn ble døpt, noen dro til kirker i Nordland med barna sine, mens andre dro til Norrbotten i Sverige, til presten *Anders* i *Pytte*. Dette var trolig Anders Nilsson (latin: Andreas Nicolai), som var sogneprest i Piteå (1566-1593) og predikant i Lule og Pite lappmarker.²⁹

På starten av 1600-tallet ble det vedtatt enkelte forordninger som blant annet skulle sikre kirkelige myndigheter større kontroll med den samiske befolkningen. I 1618 ble det bestemt at biskopene skulle besøke Finnmark hvert tredje år. Fra 1631 fikk også prestene i Finnmark del i tienden. Selv om både samer og nord-

²⁸ Rasmussen 2016: 81.

²⁹ Rasmussen 2016: 84.

menn betalte tiende, samene i alle fall fra 1567, hadde denne hittil gått til biskopen. Prestene hadde bare hatt krav på fisk som de fikk fra lokalbefolkningen, inkludert samer, for tjenester de utførte. Flere prester i Vest-Finnmark fortalte i 1631 at samene ga dem fisk når de gikk til nattverd og benyttet andre kirkelige tjenester. Samme år ble prestene pålagt å forkynne for *finner* og *lapper*, i tillegg til nordmenn. Med *finner* menes det her sjøsamer, mens *lapper* ble på denne tiden brukt om reindriftssamer. For sjøsamene var dette bare en formalisering av en praksis som gikk langt tilbake i tid, selv om det kan ha vært visse geografiske forskjeller. Det het også at prestene i de beste sognene skulle lære opp en same eller en nordmann som ønsket å lære samisk, som deretter skulle virke som lærere blant samer. Dette viste seg å være et altfor ambisiøst prosjekt som snart rant ut i sand, der det eneste konkrete resultatet var en midlertidig ansettelse av en reiseprest i sørsamisk område.³⁰ Intensjonen med dette var altså at man skulle få samisktalende predikanter, som kunne gi samer kristendomsopplæring på morsmålet. Dette må regnes som et slags «spesialprosjekt», som kom i tillegg til det ordinære arbeidet i menighetene. At det ikke lyktes å organisere dette etter forordningen, forteller oss at samisk språk ikke ble prioritert. Utover det, sier det ingenting om samers deltakelse i kirkelivet. Som nevnt fremgår det av andre kilder at samene var døpte og deltok på gudstjenester. I Finnmark foregikk kontakten mellom sjøsamer og kirke på to måter, ved at samene oppsøkte kirkene, og ved at sogneprestene dro inn til de samiske bosetningsområdene i fjordene. De fleste kirkene lå som i middelalderen ute langs ytterkysten, men i tiden etter reformasjonen ble det også bygd kirker lenger inne i fjordene eller på innersiden av de store øyene, mer vendt bort fra det åpne havet. I tillegg ble også bygninger som ikke var innviede kirker tatt i bruk til kirkelige handlinger. I siste halvdel 1600-tallet og på begynnelsen av 1700-tallet, vet vi at sogneprestene besøkte de samiske områdene i fjordene 1-3 ganger årlig. Men vi kjenner ikke til hvor langt tilbake i tid denne praksisen strakk seg. Samene i Varanger var underlagt Vardø sogn. Langs nordsiden av fjorden var det tre kirker, Vardø, Kiberg og Vadsø. I de indre delene av fjorden ble de offentlige kongsgammene eller amtmannsgammene benyttet til gudstjenester. Tanafjorden og nedre del av Tanavassdraget lå under Omgang (anneks)sogn. De øvre eller sørlige delene av Tanadalen hørte til den svenske kirka i Utsjoki. Ute i Tanafjorden fantes Hop kirke på Skjånes, som antakelig var bygd tidlig på 1600-tallet, men som ble lagt ned før 1689. På von Westens tid holdt man gudstjenester på Gullholmen i laksefisketiden. På denne lille holmen nært utløpet av Tanaelva, møttes samer og lakseoppkjøpere hver sommer. Ytterst ute på Sværholt-halvøy fantes Sværholt kirke, som ble bygd spesielt for samene fra Laksefjord, sannsynligvis på 1600-tallets begynnelse. På von Westens tid var kirka forfalt, og samene dro i stedet til Kjøllefjord kirke. I

³⁰ Rasmussen 2016: 51-52.

tillegg kom sognepresten i Kjelvik en gang årlig til Laksefjord, der han forrettet gudstjenestene i samenes gammer. Hovedkirka for samene i Porsanger var Kjelvik kirke ute på Magerøya. Porsangersamene skal selv ha satt opp et såkalt *messehus* på Prestøya (Juovvi), som ligger like utenfor Kistrand. I løpet av sin tid som sogneprest i Kjelvik fra 1666 til 1686, innviet Jens Madsen en kirkegård på samme øy. I følge von Westen besøkte ikke sognepresten i Ingøy samene som hørte inn under hans sogn, i stedet kom samene til Ingøy kirke en gang i året. Det kan likevel ha vært et gudshus på Gressholmen (Gieddesuolu) i Revsbotn før von Westens tid. Denne kirka skal ha blitt angrepet og brent ned av russere ifølge en lokal legende, men dette er ikke dokumentert og dermed høyst usikkert. Imidlertid finnes det en del graver der som tyder på at øya var i bruk i en overgangsfase mellom førkristen og kristen gravskikk. Mefjord kirke på den nordlige delen av Sørøya var sognekirke i dette området, før Hammerfest tok over i 1620. Kirka ble nedlagt i 1672, men at det har vært kirke der tilbake i tid er bevart i fjordens samiske navn på Girkovuotna (Kirkefjord). Det er også legender om andre tidlige kirker på Sørøya. Bratrein gjorde funn av det han antok var kirketufter på Langstrand og i Hellefjord som begge ligger på innersiden av denne store øya. Samene i Altafjorden var en del av Sørvær sogn inntil sognet Alta-Talvik ble etablert i 1705. Sognekirka lå ute på Sørøya. På 1650-tallet kom sognepresten inn til Altafjorden tre ganger årlig for å forrette kirkelige handlinger. Muligens besøkte han flere plasser, og at en av dem var Langnes, der det fantes en gamme som ble brukt til både ting og gudstjenester i siste halvdel av 1600-tallet. Den første virkelige kirka i Altafjorden ble bygd på Årøya i 1694, for få år senere bli flyttet til Talvik.³¹ I Loppa sogn lå den eneste kirka på øya Loppa, den første kirka ble oppført i middelalderen.³² Den kirkelige aktiviteten inne i fjordområdene med samisk bosetting ser ut til å være etter-reformatorisk, uten at jeg kan si dette med sikkerhet. Dette kan ha sprunget ut av en fornyet misjonsvirksomhet få 1600-tallet, men kan også ha oppstått som et resultat av at samene i større grad enn tidligere brukte de indre fjordområdene på mer helårlig basis. Fra seinmiddelalderen av ser man visse endringer i gravskikkene blant samene i Finnmark som tyder på kristen påvirkning allerede på denne tiden.

SAMISK DELTAKELSE I SVENSK KIRKE

I hele det store innlandsområdet bosatt av samer, og som svenskene kalte lappmarken, har vi i det hele tatt få sikre opplysninger om kirker før på 1600-tallet. De fleste middelalderkirkene i nord lå langs kysten av Bottenviken og i de nedre delene av elvedalene, der finske og svenske bønder hadde slått seg ned. Men den

³¹ Rasmussen 2016: 154-165.

³² Trædal 2008: 361-370.

samiske befolkningen var verken i middelalderen eller i tidlig nytid begrenset til lappmarken, også skogs- og kystområdene på begge sider av Bottenviken hadde en spredt samisk bosetting. Det samme gjelder i fjell- og skogsområder sør for lappmarken. En vanlig oppfatning har vært at det var i slike områder samene tidligst ble eksponert for kristendommen. Men også i lappmarken fantes det enkelte kapell eller kirker på 1500-tallet, der i alle fall noen kan ha middelalderisk opphav. De vi har sikker kjennskap til ut fra kildesituasjonen er Rounala i Torne lappmark og i Arvidsjaur i Pite lappmark.³³ Thomas Wallerström skriver at det også finnes opplysninger om kapell eller kirker i Laisbyn i Ume lappmark og ved innsjøen Kasker i Pite lappmark.³⁴ I Siikakielinen i nærheten av Jukkasjärvi var det en forsamlingsplass, der det ble holdt gudstjenester, samt en kirkegård, om det var en kirkebygning der er ukjent. I Dálvadas i Tanadalen skal det ha stått en kirkebygning på en plass som heter nettopp *Boares girku* (Gamlekirka).³⁵ Når det gjelder den første plassen, Rounala, har C14-dateringer av menneskelige levninger fra kirkegården der, vist at den tidligste begravelsen var allerede på 1300-tallet.³⁶ Dette kan bety at også kapellet var fra middelalderen, og at den første kristningen av samer i dette innlandsområdet skjedde i førreformatorisk tid. Også mine navnestudier av personnavnene i denne siidaen fra midten av 1500-tallet av, der de fleste allerede på denne tiden hadde kristne helgennavn, tyder på en kristning som strekker seg bakover til seinmiddelalderen da denne typen navn ble populære. En viss bruk at norrøne navn som også ble benyttet på norsk side, kan tyde på at samene mottok de kristne impulsene derfra.³⁷ I Troms fantes det jo en rekke kirker i seinmiddelalderen.

Etter at Gustav I Vasa (konge 1523-1560) kom til makta i Sverige, gjorde han visse fremstøt på kirkefronten rettet mot samer i lappmarken. I et brev til pave Hadrian i 1523 lovet han å omvende de hedenske samene, og i 1526 ble en munk fra Vadstena kloster sendt til sognepresten i Luleå for å bistå med dette. I årene etter reformasjonen, som i praksis ble innført i Sverige-Finland i 1527, ble dette arbeidet intensivert slik det går frem av tre ulike kilder der prester i sognekirkene fikk ansvar for de kirkelige tjenestene i hver sin lappmark. I 1559 fikk en prest ved navn Mikael fra Torneå i oppdrag av Gustav Vasa å ha ansvar for Torne lappmark. Noen år senere, i 1574, ga hans sønn og etterfølger på tronen, Johan III, et lignende ansvar til prestene i Kemi sogn, som skulle betjene Kemi lappmark. Sognepresten Anders Nilsson i Pite sogn ble ansvarlig for både Pite lappmark og Lule lappmark i 1587. Dette var sannsynligvis bare formaliseringer av en innarbeidet praksis. På denne tiden var allerede den første samiske

³³ Wallerström 2017: 83.

³⁴ Wallerström 2017: 182.

³⁵ Rasmussen 2016: 66-67, 69.

³⁶ Wallerström 2017: 183.

³⁷ Rasmussen 2016: 98-118.

presten utdannet i Sverige. Dette var Gert Jönsson (Gerhardus Jonæ) som var sogneprest i Skellefteå (1584-1616). Han skal ha vært same fra Ume lappmark, men han ble oppfostret hos en prest i Piteå, som mest sannsynlig er identisk med den før nevnte Anders Nilsson. Begge to var i sine yngre dager hoffprester hos Johan III, men det er ukjent om det er disse samiske og nordlige kontaktene som førte til bestemmelsene om at prestene skulle besøke lappmarkene.³⁸

På 1600-tallet satset man spesielt på å utdanne samer til prester, med den hensikt at de skulle virke i de samiske områdene og forkynne på samisk. Kirker og kirkegårder ble anlagt i hver lappmark, der prestene skulle bo på prestegårdene som ble bygd like ved. I Torne lappmark ble det bygd kirker i både Enontekis og Jukkasjärvi. Det ble også grunnlagt skoler for samer, først en i Piteå og senere en i Lycksele, og utgitt bøker på samisk til bruk i kirke og skole. Både samiske prester og svenske prester som hadde lært seg samisk var engasjert i dette arbeidet. I 1723 ble det vedtatt at det skulle etableres en skole i hver lappmark. I tillegg virket samiske kateketer som ambulerende lærere, blant disse var det også flere kvinner. I utgangspunktet skulle samisk språk brukes i skole og kirke i alle lappmarker. Dette fungerte bare delvis i Torne og Kemi lappmarker, der kirke- og skolespråket ble finsk, men flere av prestene kunne også samisk. En av disse var Olof Sirma i Enontekis, som var fra Kemi lappmark som var prest i Enontekis sogn i perioden 1676-1719.³⁹ Også i Læstadius egen slekt hadde det vært samiske prester før hans tid, som virket i Ume og Pite lappmarker. Kare-suando var opprinnelig en del av Enontekis sogn i Torne lappmark. Dette sognet ble splittet i en svensk og finsk del da grensa mellom de to rikene ble trukket i 1809. Ei ny kirke ble bygd på svensk side, og det var her Læstadius var prest. Den gamle kirka lå i Markkina, på finsk side av grensa.⁴⁰ Der hadde det vært flere samisktalende prester, helt siden den første kirka ble bygd i 1606/07, og Jören Henriksson ble såkalt lapp-predikant for Torne- og Kemi lappmarker. Siden Indre Finnmark på denne tiden var inkludert i Torne lappmark, var han også prest for folk i Kautokeino, Karasjok og deler av Tana. I en årrekke var sognepresten og prosten i Nedertorneå, Johannes Torneæus (1640-1681), ansvarlig for Torne lappmark. Han reiste årlig til de nordligste siidaene i markedstiden på vinteren. Allerede på sin første reise dit i 1641 fikk han anlagt kirkegårder. Det er antatt at det var han som sørget for at det ble reist små tømmerhytter der, som blant annet ble brukt til de kirkelige tjenestene.⁴¹ Dette området ble et eget prestegjeld i 1673, med fastboende prester i Kautokeino helt frem til 1754/55 da Norge overtok ansvaret, med Utsjoki som anneks. Disse prestene hadde finsk som morsmål, men de behersket også i varierende grad samisk.

³⁸ Rasmussen 2016: 130-131.

³⁹ Rasmussen 2016: 136-137.

⁴⁰ Rasmussen 2016: 284.

⁴¹ Rasmussen 2016: 228.

OPPSUMMERING

Sjøsamene langs norskekysten opp til Malangen ser ut til å ha blitt døpt og dermed innlemmet i kirka i høymiddelalderen, mens dette trolig ikke skjedde før i seinmiddelalderen langs kysten av Finnmark. Når det gjelder de samiske innlandsområdene, der mesteparten var underlagt svensk kirke, viser ulike typer spor etter katolsk tro og praksis at også samene der ble påvirket fra den katolske kirkes side i middelalderen. Datering av graver på kirkegården ved Rounala kapell i Torne lappmark, har vist at samer der fikk kristne begravelser allerede på 1300-tallet. Også en undersøkelse av personnavnene fra midten av 1500-tallet, da de fleste hadde helgennavn, tyder på at samer i dette området ble døpt i middelalderen. I etter-reformatorisk tid deltok samer både i den svenske og den norske kirke, også før misjonen ledet av von Westen startet opp. Fra svensk kirkes side var samisk i bruk som kirkespråk allerede på 1500-tallet, noe som kom i mer ordnede former på 1600-tallet. På norsk side har vi få kilder som sier noe om hvilket språk som ble benyttet før tidlig 1700-tall. På svensk side fikk sogneprestene langs Bottenviken ansvaret for hver sine lappmarker, som de var forpliktet til å besøke minst en gang årlig. En lignende ordning ble praktisert i Finnmark på 1600-tallet, i alle fall i andre halvdel av århundret. Her mangler vi kilder som kan gi opplysninger om hvordan dette foregikk på 1500-tallet. På starten av 1600-tallet ble det satt i gang en nyorganisering av kirkelivet i de svenske lappmarkene, som har mange likhetstrekk med misjonsvirksomheten som ble opprettet i Norge hundre år etter. Det hadde også innvirkning på våre dagers Kautokeino, Karasjok og Tana kommuner, som kirkelig sett var en del av det svenske Torne lappmark. I tillegg benyttet mange samer seg av både norske og svenske kirker. Samisk misjons- og kirkehistorie kan dermed ikke bare handle om det som har skjedd innenfor våre nåværende riksgrenser. Det hadde dermed vært mange misjonærer og prester i de samiske områdene før Thomas von Westen og hans medarbeidere dukket opp. Det samme gjelder selvsagt i enda høyere grad for Lars Levi Læstadius og hans predikanter. Deres virke bør betraktes som kristne vekkelsesbevegelser, som ut fra et pietistisk kristendomssyn arbeidet for at det skulle skje en indre omvendelse i det enkelte menneske.

Litteraturliste og kilder:

- Amundsen, Arne Bugge. «Mellom inderlighet og fornuft.» I *Norges religionshistorie* redigert av Arne Bugge Amundsen. Oslo: Universitetsforlaget, 2005.
- Boreman, Per. *Laestadianismen: fennoskandiens märkligaste väckelse och dess förhållande til kyrkan*. Svenska Kyrkan Diakonistyrelse Bokförlag, 1954.
- Bratrein, Håvard Dahl og Keth Lind. «Hvordan sjøsamene i Nord-Troms ble kristna og innlemma i det norske samfunnet» i *Kulturmøter i Nord-Troms*, jubileumbok for Nord-Troms Museum 1973-2003, Nord-Troms Museum 2004.
- Hagen, Ståle. *Eiendomsforhold og kirkebygging i Salten fogderi i middelalderen. En retrospektiv analyse*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Tromsø, 2010.

- Hansen, Lars Ivar. *Astafjord bygdebok, historie 1*. Utgitt av Lavangen kommune, 2000.
- Hansen, Lars Ivar and Bjørnar Olsen. *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 2004.
- Kristiansen, Roald. «Den norske kirken og det samiske.» I *De historiska relationerna mellan Svensk kyrkan och samerna, en vetenskaplig antologi, bd 2*, redigert av Daniel Lindmark & Olle Sundström, 1053-1084. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2016.
- Minde, Henry. «Læstadianisme – samisk religion for et samisk samfunn?». I *Stat, religion, etnisitet*, redigert av Bjørn-Petter Finstad m.fl. Tromsø: Senter for samiske studier, 1997, s. 165-188.
- Mundal, Else. «Kristninga av samane i lærebøker og faglitteratur – og kva kjeldene frå mellomalderen seier.» I *Om sørsamisk historie. Foredrag fra seminar i Røros 2006 og Trondheim 2007*, redigert av Susanne Lyngman, 110-125. Snåsa: Stiftelsen Saemien Sijte, 2007.
- Rasmussen, Siv. *Samisk integrering i norsk og svensk kyrkje i tidlig nytid – en komparasjon mellom Finnmark og Torne lappmark*. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet, 2016.
- Rasmussen, Siv. *Varangersamenes djevelske fasteskikker fra papismens tid. I den langstrakte reformasjonen*. Ottar (319) 2017.
- Rydving, Håkan. *The End of Drum-time. Religious Change among the Lule-Saami, 1670s 1740s*. 3. utgave. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2004 [1993].
- Solli, Brit og Arne A. Stamnes. Geofysiske undersøkelser av kirkegårder, kirketufter og svartjord på Veøya i Romsdal. *Viking* 76 (2013) s. 181 – 202.
- Steen, Adolf. *Samenes kristning og finnemisjonen til 1888*. Oslo: Egede Instituttet, Forlaget Land og Kyrkje, 1954.
- Trædal, Vidar. *Kirkesteder og kirkebygniner i Troms og Finnmark før 1800. Avhandling levert for graden philosophiae doctor. Det humanistiske fakultet, Institutt for kultur og litteratur. Tromsø: Universitetet i Tromsø, 2008*.
- Wallerström, Thomas. *Kunglig makt och samiska bosättningsmönster. Studier kring Väinö Tanners vinterbyteori*. Oslo: Novus forlag, 2017.

Siv Rasmussen er førstelektor og forsker i historie ved Institutt for historie og religionsvitenskap, UiT Norges arktiske universitet. Forskerinteresser er samisk historie, misjon- og kirkehistorie og samisk religion. E-post: siv.rasmussen@uit.no

I 2/2019 av Religion og livssyn kan du lese en artikkel av nåværende direktør i Bioteknologirådet Elisabeth Gråbøl-Undersrud: *Ønsker du å bestemme øyefarge på barnet ditt? I USA er det nå mulig. Hvor skal grensen gå?*

HVA ER ET BARN?

Samfunn og menneskesyn i endring, med vekt på bioteknologi og reproduksjon, og debatten om barn og foreldreskap

EIVOR ANDERSEN OFTESTAD

HVA ER «GODT OG RETT FOR INDIVID OG SAMFUNN»?

Dagens unge arver en mengde etiske spørsmål. Et felt som er i stadig utvikling og som de må forholde seg til, er bioteknologi. Blant fremtidens muligheter er ikke minst en rekke nye måter å lage barn på. Hvis vi ser dette i et litt større perspektiv, ser vi at de nye teknologiske og bioteknologiske mulighetene kommer hånd i hånd med et nytt syn på det å være menneske. Hvordan skal vi reflektere om dette?

Før en refleksjon starter, er det viktig å understreke at barn som er kommet til ved hjelp av ny teknologi eller på andre måter, ikke er annerledes. Alle barn er like verdifulle, uansett hvordan de er blitt til. Det er allikevel viktig å reflektere over og diskutere hvordan vi som samfunn organiserer det å anskaffe nye mennesker. I et større perspektiv er den største endringen at barn tidligere var skjebne og gave, mens de nå i større grad er et valg. Spørsmålet er hva dette betyr for synet på mennesket.

I følge den nye læreplanen for religion og etikk, er skolens oppgave i møte med vår virkelighet å «gjennom etisk refleksjon gi rammer for å undersøke og klargjøre hva som er godt og rett for individ og samfunn i dag og i fremtiden».

Hvordan er denne oppgaven mulig å gjennomføre? I et samfunn i rask endring, slik vi befinner oss i nå, kommer endringene og mulighetene enten vi vil eller ikke. Hva som er godt og rett for individ og samfunn er ikke noe vi først kan undersøke og klargjøre, og så planlegge langsiktig utfra en felles oppfatning om hva som er en best mulig utvikling. Det er snarere noe vi hele tiden må ta stilling til. Derfor blir det så viktig å opparbeide evnen til kritisk tenkning, en evne som ikke kommer rekende på ei fjøl.

TRE CASER

La oss starte med noen aktuelle caser. I Januar 2017 trykket Aftenposten en lengre reportasje om en lykkelig ønskemamma med baby i magen (11.01.17). Kvinnen er selv en offentlig aktør i debatten om nye måter å få barn på. Hun driver en «ønskemammablogg» og historien hennes har vært mye brukt, og blir frem-

deles brukt når det spørsmålet om eggdonasjon skal belyses (se f.eks. GENialt, 13.02.20). Reportasjen ledsaget lederen i Aftenposten som argumenterte for legalisering av eggdonasjon. Kvinnen trengte hjelp til å bli gravid - for det første fordi hun ikke hadde noen mann, og altså ikke tilgang på sæd, og dernest fordi hun selv ikke hadde brukbare egg. Da ble hun, slik Aftenposten fremstilte det, «på grunn av de strenge reglene i Norge ... tvunget utenlands» - hvor hun kunne kjøpe både egg og sæd. Et relevant spørsmål er hva slags forståelse av mennesket og menneskelig reproduksjon det er som muliggjør denne situasjonsbeskrivelsen?

Et annet situasjon, også var beskrevet i Aftenposten (10.03.17), handlet om et barn med fire potensielle mødre (BILDE). Utgangspunktet var et par som ønsket barn sammen – selv om forholdet deres var over. Far bidro med sæd, mens hans ekssamboer (kvinne 1) ikke kunne bidra med egg. Det ble hentet inn egg fra en eggdonor (kvinne 2). Embryoet ble plassert inn i en surrogatmor (kvinne 3) og født i USA. Da barnet var hentet til Norge, ble mannens nye kjæreste (kvinne 4) aktuell som adoptivmor til barnet. Hvordan det hele endte, er ikke poenget her. Spørsmålet er hva slags premiss som muliggjør denne type praksis?

Begge disse fortellingene forutsetter at egg og sæd forstås som et slags råmateriale som ikke har noen annen mening enn å være arveanlegg som kan forhandles og byttes ut. Det betyr at det ikke er noen nødvendig forbindelse mellom sædgiver og sæd, eller mellom eggdonor og egg. Egg og sæd handler ikke om mulig avkom, men om rent arvemateriale man kan gi bort eller ta betalt for. Både egg og sædceller kan skilles fra opphavet og lagres, byttes, erstattes eller kastes. Når egg og sæd forstås som utskiftbart biologisk arvemateriale er heller ikke dette som er kjernen i foreldreskapet i disse casene. Hva er det da?

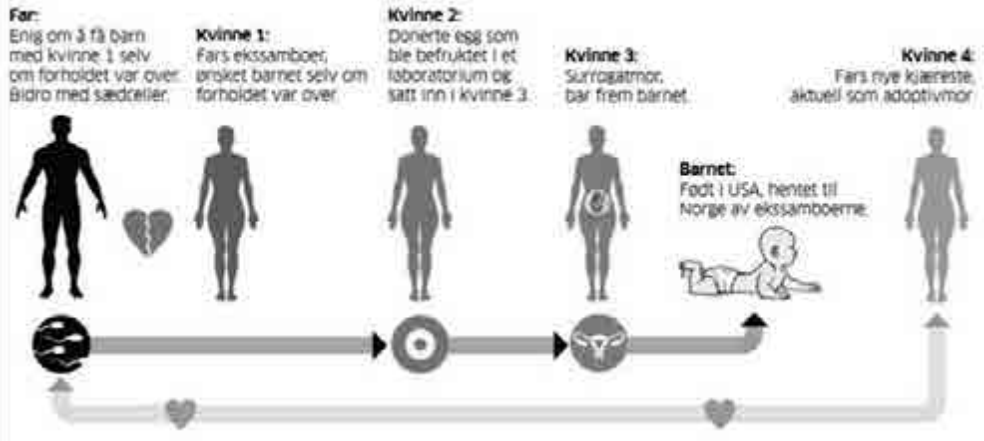
Aftenpostens leder som ledsaget reportasjen 11. januar, var konklusjonen i avisas langvarige kampanje for legalisering av eggdonasjon. Og konklusjonen var klar:

«Innvendingene [mot eggdonasjon] skal frem, men konklusjonen er at de ikke veier tyngre enn det viktigste argumentet for å oppheve forbudet: *Dette er sterkt ønskede barn*. Kjernen i foreldreskapet er kjærlighet, omsorg, oppfølging og det uforbeholdne i barn-foreldre-relasjonen, ikke DNA. Forbudet mot eggdonasjon bør oppheves».

Denne lederen samsvarer med en reduksjonistisk forståelse av egg og sæd som utskiftbart DNA. Samtidig samsvarer det også med vår tids idealmodell for reproduksjon, nemlig det planlagte *Ønskebarnet*. Den er slik et godt eksempel på hvordan den teknologiske utviklingen og synet på barn henger sammen.

En rettssak i Danmark høsten 2019 belyser «Ønskebarnet» fra en annen vinkel. Saken handlet om et lesbisk par som i 2017 fikk et barn ved hjelp av sæddonor. Kvinnen som bar frem barnet, ble registrert som mor. Partneren hennes ble registrert som medmor, slik praksis også er i Norge etter ekteskapsloven av 2009. Som medmor er hun juridisk likestilt med en far. Men kort etter at barnet ble født, gikk kvinnene fra hverandre. Begge kvinnene ønsket da at kvinnen med

Slik ble barnet til:

status som medmor ikke lenger skulle ha denne statusen. Saken gikk gjennom hele rettsapparatet i Danmark, men ble avvist i alle instanser. Barnet har i tillegg en kjent sæddonor som ikke har status som far til barnet (*Politiken*, 12.11.19).

Denne saken fra Danmark viser hvordan det kontraktsfestede foreldreskapet juridisk sett nå er like forpliktende som det biologiske foreldreskapet. I dette tilfellet overstyrte det juridiske foreldreskapet det biologiske. Samtidig var ikke opplevelsen selvsagt. Begge kvinnenes ønske og intuisjon var å avslutte forpliktelsen ettersom forholdet var over før det kom i gang. Det samme ville ikke skjedd med en biologisk far.

Hvis caser som disse hadde blitt forelagt en klasse i videregående skole for diskusjon, ville jeg tippet at mye av den etiske refleksjonen hadde landet på «hvis det er bra for dem, så er det fint» eller «det må de bestemme selv». Dersom det hadde vært en case med for eksempel to vennepar som ønsket barn å lage barn sammen, ville kanskje svaret vært: «hvorfor i det hele tatt stille spørsmålsteget ved antall foreldre? Er det ikke bedre med flest mulig omsorgspersoner for et barn?»

Hvordan kan man i disse tilfellene på en konstruktiv måte «undersøke og klargjøre hva som er godt og rett for individ og samfunn, i dag og i fremtiden»? En vanlig inngang er gjennom etiske modeller som utgangspunkt. Det vil kanskje ende med hensynet til «barnets beste», noe som igjen vil ende med ulik grad av synsing – for hvem kan vel egentlig svare på hva «barnets beste» betyr? Hvilke premisser legges til grunn? En annen inngang, som jeg er opptatt av her, er derfor å forstå premissene for vurderingene utfra en historisk forståelse av de fenomener som diskuteres.

VÅR EGEN TID I PERSPEKTIV

Denne måten å gå inn i diskusjonen på, er litt motsatt av tendensen i dagens samfunn og dagens skole. Her er det som ligger fast hverken historie eller tradisjon, men nettopp samtidens verdier: likestilling, likeverd, autonomi og så videre. Historien måles opp mot disse verdiene og brukes for å illustrere vår tids fortref-

felighet. Hvis vi derimot skal forsøke å tenke kritisk om vår egen tid og alle de nye utfordringene vi står overfor, må vi forsøke å løfte blikket, og plassere vår egen tid og dens verdier inn i en historie. Den etiske refleksjonen rundt disse problemstillingene betinger forståelse av en historisk sammenheng.

Den historiske utviklingen frem mot vår egen tid kan beskrives på mange måter. For den etiske refleksjonen handler det ikke minst om en løsrivelse fra religiøse forestillinger, og om et opplysningsprosjekt mot økt vitenskapelig kunnskapsnivå. Når det gjelder det å skape nye mennesker, har fokuset endret seg fra å være forstått som Guds gave og oppdrag, tolket utfra bibelens fortelling om Adam og Eva, til å bli bioteknologi. For å sitere tidligere leder i bioteknologirådet, Sissel Rogne: «Å lage barn har blitt bioteknologi» (<https://www.bioteknologiradet.no/2014/09/iskald-familieplanlegging/>).

Hva betyr dette for forståelsen av barn og av foreldre? Hva betyr det forståelsen av å være menneske - og hva slags konsekvenser har det?

En etisk refleksjon må søke utover premissene som er lagt av vår egen historiske kontekst. Mitt poeng er at når vi diskuterer konkrete etiske problemstillinger som eggdonasjon og surrogati, blir det bare en skinndiskusjon så lenge vi ikke adresserer premisset som angår oss alle, nemlig hvilket menneskesyn utviklingen hviler på. Derfor har et hovedanliggende for meg vært å informere etikken med en historisk lesning av debatten. Bare slik vil vi kunne reflektere over grunnlaget for vår egen tids etiske refleksjon. Vi kan bare se særtrekkene hvis vi sammenligner med historien: hvor har vi vært, og hvor er vi på vei?

HVA ER ET BARN - I HISTORIEN

I boken «Vi lager barn. Reproduksjon gjennom 500 år» valgte jeg å dele historien inn i tre hovedfaser: tiden etter reformasjonen i Danmark-Norge (15-1600-tallet), kjølvannet av den industrielle revolusjon på 1800-tallet og dagens moderne post-industrielle velferdssamfunn – eller kunnskapsamfunn - med et mangfold av teknologiske og medisinske muligheter. Gjennom disse fasene kan vi for det første se en klar sammenheng mellom samfunnets produksjonsform og forståelsen av barn. Vi kan også se endringer i hvilke fortellinger som bærer samfunnets regulering av reproduksjon. Vi ser at historien handler om en gradvis løsrivelse av reproduksjon fra seksualitet, og vi ser en klar forflytning av ansvar – fra forestillingen om Gud til det enkelte individ.

Jordbrukssamfunnet og reformasjonen

I det førindustrielle jordbrukssamfunn var det å lage barn forstått som *avl* (det het ikke *reproduksjon*). Kua kalvet, og kona fikk barn en gang i året. Ideelt sett handlet det ikke om avl til gårdsdriften, men avl til Guds rike. Barna var som blomster som en gang skulle leve videre i paradisetts hage.

I den protestantiske kulturen etter reformasjonen var ekteskapet den bærende institusjonen i samfunnet og fortellingen om Adam og Eva gav tolkning til menneskenes liv. Som Adam måtte mannen slite for familiens føde, og som Eva måtte kvinnen vise lydighet mot mannen og føde barn i smerte. Denne tolkningen av menneskelivet utfra bibelfortellingens modeller var helt grunnleggende og regulerte seksualiteten. Barneavl foregikk innenfor ekteskapet, som var en ordning den protestantiske staten vernet på Guds vegne. Menneskene fortsatte på en måte Adam og Evas liv og hadde dermed selvsagte oppgaver.

Hva var et barn i dette samfunnet? Forestillingen var at barna var skapt av Gud, at de var Guds gave, gitt som en livsfrukt i foreldrenes varetekt. Det å gi livsfrukt (som grøde) var Guds ansvar, og kvinnen og mannen var Skaperens redskap for barneavl. Hvis kvinnen døde i barsel, da døde hun på post og var regnet som en martyr. Barna var til syvende og sist Guds eiendom, ikke foreldrenes.

I et større perspektiv ser vi at det man «fikk tilbake» i denne modellen var frihet fra ansvar: Barneavl var menneskets plikt, men Guds ansvar.

Industrisamfunnet

På 1800-tallet skjedde det store omveltninger i samfunnet. Det gryende industrisamfunnet, befolkningsøkning og fattigdom gjorde at det religiøse paradigmet ikke holdt lenger. Hva blir et barn i denne perioden? Også i industrisamfunnet ble barnet forklart i henhold til den samfunnsmodellen man levde i. Avl ble til «produksjon» og underlagt kontroll og markedets etterspørsel. De bibelske forståelsesmodellene blir skiftet ut med sosialøkonomiske modeller og barneproduksjon blir et samfunnsansvar. Der barneavl tidligere hadde vært tjeneste for Guds rike, ble den nå regulert *reproduksjon*: arbeid for samfunnet og nasjonen.

I Norge var en av de viktige aktørene i denne historien Katti Anker Møller (se Oftestad, *Vi lager barn*, Frekk forlag, 2016, s. 65-117). Mens svogeren Johan Castberg regnes som «barnelovens far», var hun «barnelovens mor» og fremmet sosialpolitiske tiltak og mødres rettigheter på veien mot den moderne velferdsstaten.

Katti Anker Møller argumenterte med utgangspunkt i en bedriftsøkonomisk tankegang. Hun mente at det ville styrke nasjonen om familiene fikk færre, sterkere og friskere barn, i stedet for mange barn som ikke ble tatt skikkelig vare på. I sine tekster omdefinerte hun barn fra å være udødelige sjeler til å bli produkter, slik at barnebegrensning falt inn under industriproduksjonens logikk. Hun snakket om hvordan «overdreven føding» senket «barnekvaliteten» og pekte på at mortaliteten (dødeligheten) tiltok «progressivt» der «produktiviteten» steg: de barn man fikk som man ikke ønsket, ble betegnet som «overflødig fødte barn». Den bedriftsøkonomiske argumentasjonen understøttet også kravet om selvbestemt abort. For mens både kvinnen og det ufødte barnet tidligere hadde vært mannens eiendom, måtte nå barnet bli kvinnens eiendom. Når kvinnen var produsent og barnet produkt, stod kvinnen for «den halve formue, hele driftskapitalen

og alt arbeidet», forklarte hun. Denne fordelingen av arbeid og eiendom gav kvinnen råderetten over produktet og retten til å bestemme om fosteret skulle leve.

Som mannen tok kontroll over produksjonen når det gjaldt industrien, skulle kvinnen nå ta kontroll over sin «produksjon» og tilpasse den en ny markedsøkonomisk modell med tilbud og etterspørsel.

Med Katti Anker Møllers argumentasjon er det interessant å se hvordan nettopp samtiden – produksjonsformen i industrisamfunnet – preger forståelsen av barn. I den industrialiserte samfunnsmodellen som etterhvert vokste frem, ble barnet i større grad samfunnets ansvar.

Den postindustrielle velferdsstaten

Hva er et barn i vår egen tid? Katti Anker Møllers visjon var at alle barn skulle komme ønsket til verden. Bakgrunnen var mange tragiske skjebner, så intensjonen var god. Retorikken at barn skal være ønsket, kan man følge fra Katti Anker Møller via 70-tallet, hvor «Alle barn skal være ønsket til verden», også var et slagord, til dagens debatt. I dag er barnet blitt *Ønskebarnet*, og det ønskede barnet har aldri hatt det så godt som nå. Samtidig er barnet i ferd med å bli en bestillingsvare i tråd med vår tids individualistiske idealer i en markedsliberalistisk tid. Om ikke lenge kan kanskje «Barnebestilling på eget ansvar» karakterisere vår måte å lage barn på. Det er ikke lenger Guds ansvar, eller nasjonens ansvar, men vårt eget personlige ansvar. Derfor virket det også litt *awkward* når statsministeren i nyttårstalen 2018 snakket om at Norge trenger flere barn. De fleste erfarer at det er en personlig sak.

Hvis barnet i dag kan beskrives som «Ønskebarnet», leder det tilbake til casen i starten av denne artikkelen, nemlig Aftenpostens argumentasjon for eggdonasjon: det handler om «sterkt ønskede barn».

SKAPELSESBESLUTNING

Det ønsket, som har kraft i seg til å realisere barn, ble definert med det guddommelige begrepet «skapelsesbeslutning» av Berge Erik Solberg allerede i 2010 (*Aftenposten* 12.10.2010). Anledningen var et tvillingpar som ble født i India av surrogatmor. Det fantes ingen far, og både egg og sæd var kjøpt. Hva slags status hadde kvinnen som hadde planlagt svangerskapet og betalt for arvestoff og surrogatmor?

«Surrogati [er] en gylden mulighet til å reflektere over hva som gjør oss til foreldre i reproduksjonssammenheng. Er det sædceller og eggceller som bestemmer foreldreskap? Er det hvem som bærer frem barnet? Eller er det hvem som bestemmer at et barn skal komme til verden som er avgjørende?»

Solberg konkluderte med at det var kvinnens ansvar fordi det var hennes ønske, intensjon og beslutning.

«Svaret er at [NN] er deres forelder, selv om hun ikke har båret dem frem og

selv om hun ikke har bidratt genetisk. Da hun tok sin skapelsesbeslutning inngikk hun en foreldreforpliktelse»

Begrepet «skapelsesbeslutning» speiler det som er blitt det ideelle grunnlaget for reproduksjon i vår tid, egentlig uavhengig av hvilken måte det foregår på. Det ligger ingen føringer for hvem som kan foreta beslutningen. I prinsippet kan det være hvem som helst, bare eventuelle biologiske begrensninger overvinnes. I begrepet ligger også forestillingen om en skaper. Sammenlignet med tidligere tiders forestillinger tar mennesket Guds plass.

Skapelsesbeslutning tar både kvinner som trenger donorsæd eller embryo, homofile par som trenger surrogatmødre, så vel som heterofile par som planlegger sin egen reproduksjon. Konstruere sitt eget liv vil de fleste av oss. En familief orm som kanskje særlig tydeliggjør denne dreiningen, er «vennefamilier», hvor to personer på bakgrunn av et sterkt barneønske inngår en kontrakt om et felles barn. Deres sterkeste interesse er ikke hverandre, men barnet. De inngår ingen kompliserende parrelasjon, som kan forstyrre omsorgen for barnet. De er autonome voksne som ønsker et barn.

I TV-serien «Else: Om barn», som gikk på TV Norge høsten 2019, gikk Else Kåss Furseth inn i barneproblematikken med hud og hår – for ikke å snakke om livmor og egg. Else skulle bestemme seg for om hun skulle velge å få barn eller ikke – altså hvorvidt hun skulle foreta en skapelsesbeslutning. Premisset for hele serien var at spørsmålet om reproduksjon ikke lenger er begrenset av skjebne, plikt eller natur, men er blitt en mulighet og et valg. Skal hun velge barn eller la være. Mens dette tidligere var noe som skjedde eller ikke skjedde, er dette valget nå blitt påtrengende i samtidskulturen.

Else konkluderte med at «det riktige valget for meg blir å ikke velge. Og siden jeg er der jeg er i livet, vet jeg at valget tas for meg: Det blir ikke barn på meg. (Selv om jeg svarte ja, da en mann spurte meg om jeg var gravid på bussen i forrige uke.)» (VG, 14.12.19)

KULTURELLE KONSEKVENSER?

I et litt større perspektiv ser vi at ansvaret for barnereproduksjon har gått fra forestillingen om Gud som den ansvarlige skaper til mennesket selv. For en kultur er det viktige spørsmålet ikke om Gud finnes eller ikke, men hva slags konsekvenser det har når forestillingen om Gud ikke lenger er kulturelt produktiv. Når det gjelder reproduksjon betyr det at det ikke lenger er Gud, men mennesket selv, som alene blir ansvarlig for de barn det lager. Uavhengig av om Gud finnes eller ikke, er det en ansvarsforflytning som har store kulturelle konsekvenser som vi ikke nødvendigvis ser rekkevidden av ennå.

Skal vi «undersøke» og «klargjøre» (!) hva som er godt og rett for individ og samfunn i dag og i fremtiden, som det står i læreplanen, så kan vi spørre: *Hva er*

logikken i dette fenomenet? Hvilke etiske problemstillinger følger når det som begrunner et menneskes eksistens er andres ønske og beslutning?

Det logiske utgangspunktet er at hvis man først skal skape et barn, burde man selvsagt gjøre det så godt som mulig hvis forutsetningene er til stede. Dette var Aksel Braanen Sterris argument for «sorteringssamfunnet» i debatten om Downs og sortering som gikk i nesten alle aviser for et par år siden («Et forsvar for sorteringssamfunnet», *Morgenbladet*, 10.10.14). Det er ikke utenkelig at denne logikken slår sterkere ut i fremtidens reproduksjon.

I fremtiden kan foreldrenes valg bli langt flere enn i dag. En tidlig blodprøve (NIPT) kan avsløre en mengde informasjon om fosterets tilstand. Og med informasjon kommer valg og ansvar. Er fosteret verdt livet, eller ikke? Jo flere valg foreldre får, desto større ansvar får de for det som blir resultatet. Er dette en utvikling som er god for samfunnet?

En annen alternativ konsekvens av overførselen av ansvaret fra Gud til mennesket selv, kan være ikke å sette barn til verden. For med et slikt premiss, at det er mitt ansvar, bør jeg jo ikke bare spørre om jeg har lyst på barn, men også: Hvilken rett har jeg egentlig til å skape et annet menneske uten å spørre det først? Er ikke det et opplagt spørsmål? Uten en større horisont enn mennesket selv (dvs. oppdrag fra høyere makter: Gud eller samfunnet) så fremstår det å lage barn ikke som noe tilforlatelig og opplagt, men snarere egoistisk, eller også som noe som absolutt - av hensyn til både barnet, foreldrene, og samfunnet - bør underlegges en rasjonell kontroll.

Hva slags syn på barn reflekterer dagens nye muligheter? Slik vi så i de innledende *casene* viser de nye måtene å lage barn på en oppløsning av de menneskelige konstanter. Mennesket reduseres til utskiftbart arvemateriale. Det handler ikke om mor, far og barn, men om egg, sæd og embryo. Alt kan byttes ut og forhandles, gis bort og selges – på markedet. Hvis man ikke har et historisk perspektiv på dette, er dette selvsagt ikke noe problem. Men et spørsmål man kan stille på bakgrunn av historien, handler om sammenhengen mellom seksualitet og reproduksjon. Tidligere var det en helhetlig sammenheng fra unnfangelse og graviditet til fødsel og foreldreskap. Hvordan mentaliteten har endret seg raskt her, ser vi ikke minst hvis vi sammenligner dagens debatt om eggdonasjon med debatten om sæddonasjon på 50-tallet.

I debatten om eggdonasjon slik den føres i dag, tror vi at det springende punktet er «genetisk tilknytning»: er det vesentlig eller ikke vesentlig med genetisk tilknytning? Dette spørsmålet tilhører imidlertid vår tid, hvor teknologien har gjort det mulig å splitte opp det som tidligere var et helhetlig moderskap. Historien viser at man ikke nødvendigvis må tenke slik. Det ser vi for eksempel i debatten om sæddonasjon slik det ble ført for et par generasjoner siden. Det som sto på spill da sæddonasjon ble innført og diskutert på 40- og 50-tallet, var ikke barnets manglende genetiske tilknytning til sin nye far. Det var derimot den for-

pliktløsen som fulgte sædoverførselen. Å frasi seg ansvar var skambelagt for mannen, og det hele burde derfor være anonymisert. Nerven i debatten var at det å donere sæd ikke kunne forenes med en forsvarlig mannsrolle. Man løsrev forplantningen fra farsrollen i ekteskapet og familien, ble det hevdet.

Frem mot vår tid har den viktigste endringen vært at det ikke lenger blir stilt noe moralsk spørsmål ved sæddonorens ansvarsfraskrivelse overfor avkommet. Det er ikke lenger noen nødvendig forbindelse mellom sæd og sædgiver, eller egg og eggdonor. Premisset som gradvis slo gjennom er at det ikke følger med noen forpliktelser. Det samsvarer med at seksualitet og reproduksjon i samtiden er adskilte fenomener. I debatten om moderne reproduksjon tar vi det som en selvfølge at dette handler om viktigheten av biologisk tilknytning eller ikke, men kanskje handler det om enda mer. Kanskje handler det om ansvar for eget avkom. Det er et poeng som sjelden løftes frem, men som man kan stille – kritisk til vår egen tid - med historien som bakteppe.

«HVA ER ET BARN?»

Den rivende utviklingen innen bioteknologi gir fantastiske muligheter, men reiser samtidig en rekke nye og vanskelige spørsmål som gjør at nettopp spørsmålet «Hva er et barn» blir aktuelt. Det samme gjelder spørsmålet om hva foreldre er. I debattene om blant annet surrogati, eggdonasjon, fosterdiagnostikk og sortering, gis medisinske perspektiver fortrinn og autoritet, mens kulturelle og historiske perspektiver ofte regnes som subjektive og mindre meningsberettigede. Spørsmålene behandles som helsespørsmål, men de er langt mer enn det. Den kulturelle og historiske rekkevidden av endringene innen reproduksjon i vår tid blir undervurdert, samtidig som organiseringen av reproduksjon til enhver tid befinner seg i selve sentrum av det menneskelige samfunn. Hva som er forestillingen om barn, hvorfor man lager barn, og hvordan man regulerer det, er opplagt viktige spørsmål å stille nettopp for å kunne ruste elevene til å reflektere over hva som er godt og rett for individ og for samfunn – nå og i fremtiden.

Eivor Andersen Oftestad, f. 1972, er kirkehistoriker og forfatter og ansatt ved MF vitenskapelig høyskole. Hun utgav boken *Vi lager barn. Reproduksjon gjennom 500 år* i 2016. Artikkelen er opprinnelig et foredrag, holdt ved «Religionskritikk, konspirasjonsteorier og etikk», etterutdanningskurs for lærere, MF 6.-7. januar 2020.
E-post: E.A.Oftestad@mf.no

Artikkelforfatteren foreleste på Religionslærerforeningens seminar i Bergen i oktober 2019. Del 2 kommer i Religion og livssyn 2/2020.

«DEN TUSENÅRIGE TRÅDEN BAKOVER»

Ideer om kristendom, nasjonal identitet
og fagets formål i to stortingsdebatter
om religionsfaget i Norge – del 1

INGE ANDERSLAND

DET NORSKE, DET KRISTNE OG RELIGIONSFAGET

Ser vi bakover i tid, er det lett å finne perioder hvor Norge kan karakteriseres som «et kristent land». Men hvordan er forholdet mellom det å være norsk og det å være kristen i dag? Og hva har forståelsen av det forholdet å si for hvordan en tenker om religionsfaget i den offentlige grunnskolen? Dette er noen av spørsmålene jeg har forsket på de siste årene. I PhD-avhandlingen min, *Religion education, religious and national identity and the purpose of education*, analyserte jeg to stortingsdebatter om religionsfaget i Norge, for blant annet å se hvilke ideer politikerne uttrykte om forholdet mellom nasjonal og religiøs identitet, og om religionsfaget.¹

POLITISK DEBATT OM RELIGIONSFAGET I 1995 OG 2008

Den første debatten jeg analyserte, som ble holdt i mars 1995, handlet om et forslag fra den uavhengige stortingsrepresentanten Ellen C. Christiansen, om at Norge burde erstatte det daværende kristendomsfaget med et religionsnøytralt verdifag. Christiansen argumenterte for at det religiøse hørte til den private sfære, og at det offentlige derfor ikke burde ha noen posisjon. Etter debatten ble forslaget avvist av et stort flertall. Det ble for mye å skulle bryte «den tusenårige tråden bakover», som Jon Lilletun fra Kristelig Folkeparti (KrF) formulerte det. Samtidig var det stor uenighet internt i flertallet om hva som var den riktige veien fremover. Noen partier, slik som Arbeiderpartiet (Ap), og til dels Senterpartiet (Sp), ønsket et fellesfag som la vekt på kristendom. Andre, slik som Høyre (H) og KrF, ville opprettholde modellen med et kristendomsfag som la Den nor-

¹ <http://hdl.handle.net/11250/2624974>

ske kirkes lære til grunn, samtidig som foresatte, som ønsket det, kunne melde sine barn fritatt fra faget (og i noen tilfeller få livssynsundervisning i stedet).

Den andre debatten fant sted sommeren 2008. Den handlet om den rød-grønne regjeringens forslag til endringer av KRL-faget i kjølvannet av dommen fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD). I dommen fant EMD at faget, slik det var ved innføringen i 1997, hadde for dårlig fritaksordning til å være så kristent som det var. Regjeringens forslag ble vedtatt og KRL ble til RLE, men denne gangen var Stortinget nesten delt på midten. Opposisjonen, særlig Fremskrittspartiet (Frp), Høyre (H) og KrF, argumenterte for at KRL-faget allerede var tilstrekkelig revidert i 2005, etter at FNs menneskerettighetskomité hadde felt sin dom i tilsvarende sak. Representantene for regjeringspartiene, Ap, SV og Sp, ønsket på sin side å vedta ytterligere endringer, for å sikre at det ikke kunne være noen tvil om at faget var innenfor grensene menneskerettighetene setter for obligatorisk undervisning om religion. Samtidig var alle politikerne som ytret seg i debatten enige om at det burde være et felles religionsfag i den offentlige grunnskolen, og at dette faget skulle være nøytralt nok til at det var tilstrekkelig med en begrenset fritaksrett.

På tretten år hadde altså stortingsflertallet gått fra å avvise tanken på et religionsnøytralt fag til å vedta et fellesfag, som skulle være nøytralt nok til at det var tilstrekkelig med en begrenset fritaksrett. Den politiske situasjonen hadde også blitt mye mer konsensuspreget. I 1995 var det flere tydelige alternativer til hvordan dette med religion skulle håndteres som grunnskolefag, mens i 2008 er politikerne enige om alt, bortsett fra om faget skal ha en «K» først i navnet, og om kristendomsdelen skulle ha 55% eller 33% av tiden.

IDEER OM RELIGIONSFAGET OG DET KRISTNE OG DET NORSKE

Jeg har ikke forsket på hvorfor det gikk som det gikk med religionsfaget i den offentlige skolen, men jeg har sett etter sammenhenger mellom ideene som politikerne uttrykte om faget, og ideene de uttrykte om to andre temaer: forholdet mellom religiøs og nasjonal identitet, og formålet med utdanning. I denne sammenhengen vil jeg fokusere på det første av disse temaene i den første debatten. Altså, hvordan sammenhengen fremstår mellom det politikerne sa om religionsfagets formål, struktur og innhold, og hva de gav uttrykk for når det gjaldt forholdet mellom religiøs og nasjonal identitet, mellom det norske og det kristne i debatten jeg har analysert fra 1995.

Den 7. mars 1995 tok 12 politikere del i debatten om Christiansen sitt representantforslag om å «erstatte dagens kristendomsundervisning med en religionsnøytral opplæring i kultur, verdier og livssyn» (Dok nr. 8:51 (1993–94)). De mest aktive var Christiansen selv, Øystein Djupedal (SV), statsråd Gudmund Hernes (Ap), Jørgen Holte (Sp), Jon Lilletun (KrF), Trond Mathisen (Ap) og Jan

Tore Sanner (H). I innstillingen til Stortinget fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen (Innst. S. nr. 93 (1994–95)) var det kun SVs komitemedlemmer som støttet Christiansen sitt forslag, mens de andre markerte ulik grad av uenighet.

For Christiansen var forslaget prinsipielt begrunnet. På den ene siden mente hun at det «er galt at det offentlige overfor små barn skal signalisere hvilken tro som er riktig, og hvilken tro som er gal», og på den andre at «Skolen har en viktig oppgave i å videreformidle grunnleggende normer og regler i det norske samfunn» (Stortingsforhandlinger 1994/95, s. 2413).² Det daværende kristendomsfaget var et såkalt konfesjonelt fag, i den betydningen at undervisningen skulle være «forankret i den evangelisk-lutherske lære» (Mønsterplan for grunnskolen M87, s. 103)³. Det kunne nok bety ulike ting i praksis, men mange steder legitimerte dette, sammen med det store antallet foreldre som valgte å døpe barna sine i Den norske kirke, en praksis hvor faget innebar både formidling og utøving av kristendom.

Christiansen mente altså at det var galt at det offentlige, gjennom grunnskolen, på denne måten fremstilte en tro som den riktige, og her fikk hun støtte fra Djupedal (SV). Han nærmet seg også saken fra en annen kant, og la vekt på det man den gangen kalte «enhetsskolen». Hvis kristendomsfaget kunne byttes ut med et religionsnøytralt fag ville «Alle elever [...] fått samme undervisning og klassene slapp å bli splittet» (s. 2410). Med det viser han til at så lenge kristendomsfaget hadde en tydelig konfesjonell oppbygning, ville det også være nødvendig med fullt fritak fra faget når foresatte ønsket det for sine barn. Dermed ville elevgruppen i teorien alltid kunne bli splittet i grupper basert på om de foresatte ønsket at de skulle følge kristendomsfaget eller ikke.

Videre mente Djupedal at «Et felles livssynsfag vil kunne bidra til at forståelsen av og kunnskapen om andre religioner blir større, forhåpentligvis med større toleranse som resultat» (s. 2411). På den måten peker han på et behov som de aller fleste politikerne i debatten også kjenner på. I Norge anno 1995 var det blitt et større behov for kunnskap og forståelse av andre religioner enn kristendom, og for gjensidig toleranse mellom grupper som tenkte ulikt om religion. Men politikerne var uenige om hva som var den beste strategien for å oppnå dette.

ULIKE INNSTILLINGER I MØTE MED FLERKULTURALITETEN

Debatten ble holdt 7. mars, bare noen måneder før Pettersen-utvalget la frem sin NOU 1995:9,⁴ hvor et utvidet kristendomsfag (det som skulle bli KRL-faget)

² Sidehenvisninger til referatene fra stortingsdebatten fra 1995 her og i det følgende viser til den trykte utgaven av Stortingets forhandlinger, bind 7c, som er tilgjengelig på Nasjonalbibliotekets nettsider: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1994-95_part7_vol-c

³ Tilgjengelig på Nasjonalbibliotekets nettsider: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007080200101

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1995-9/id140223/>

ble lansert. For Ap-representantene i debatten var det dårlig timing å diskutere Christiansen sitt forslag før denne utredningen var lagt frem. For de borgerlige derimot, gav forslaget hennes en mulighet til å markere en grense også overfor Pettersen-utvalget og de politiske veivalgene som ville komme i kjølvannet av utredningen. Derfor sier Lilletun (KrF) at «... det som var viktig for meg – og eg håper for heile fleirtalet – var å få ei klår avvisning av forslaget om eit religionsnøytralt fag» (s. 2404).

Lilletun og KrF ville opprettholde «ei klår forplikting på Den norske kyrkja si lære» i kristendomsfaget (s. 2402). Det betydde at det for fremtiden også ville bli behov for en fritaksordning, og derfor ønsket KrF «ein møtestad kor alle elevane kan drøfte etikk og kulturar for å auke kunnskapen om kvarandre gjennom personlege møte og gje toleranse eit praktisk innhald» (s. 2402). På den måten kunne de komme behovet for toleranse og kunnskap om ulike religioner i møte på en måte som ikke innebar å oppgi den konfesjonelle kristendomsundervisningen. Det var de nemlig svært motvillige til å gjøre, og her kom ideene om det norske og det kristne i spill.

Djupedal hadde understreket at det norske samfunnet var blitt mer flerkulturelt de siste årene, og at det derfor var på tide å oppgi kristendom som det som skulle samle alle. Lilletun gav ham rett i at «Det at vi blir fleirkulturelle skal vi sjølv sagt ta omsyn til.» Men han oppfattet likevel situasjonen annerledes da han fortsatte, «Men er det rimeleg at det at vi har fått nokre prosent med eit anna livssyn, skal føre til at dei andre over 90 pst må endre si verdiforankring? Eg tykkjer vi må klare å sjå dette i samheng utan at vi bryt tråden – den tusenårige tråden bakover» (s. 2403). På den måten sier Lilletun først at denne flerkulturaliteten, som Djupedal har snakket om først og fremst handler om de svært få prosentene av befolkningen som står utenfor Den norske kirke, mens statskirke-medlemmene oppfattes som en mer enhetlig blokk. Da er det ikke snakk om et særlig stort tallmessig problem.

Videre er referansen til en «tusenårig tråd» interessant. I 1995 ble tusenårsjubileet for at Olav Tryggvason kom med kristendommen til Norge, markert på flere måter, og det ser ut til å ha vært en sterk symbolsk verdi knyttet til motivet om en tusenårig kristen historie i Norge. I Lilletun sitt bilde er kristendommen en tråd som binder sammen tusen år med norsk historie. Da blir det å erstatte kristendomsfaget med et religionsnøytralt fag det samme som å være historieløs og å stå uten tilknytning til det som har holdt landet sammen i et millennium.

I Djupedals fortelling om det norske er det ikke en slik ubrukt kristen tråd som binder Norge sammen. For ham er kristendomsfaget en «anakronisme», særlig sett i lys av menneskerettighetserklæringen av 1948 som angir «hvilke prinsipper staten skal hvile på» (s. 2410). Djupedal vil heller «... gi barn et etisk fundament, basert på de verdier Menneskerettighetserklæringen er tuftet på» (s. 2410). Han gav for så vidt uttrykk for at det verdigrunnlaget den evangelisk-

lutherske lære er bygget på, hører med i dette etiske fundamentet, men han kunne ikke være med på at dette verdsettet er eksklusivt kristent. Derfor kunne han anerkjenne at kristendom hadde spilt en stor historisk rolle i Norge, men for dagens samfunn var menneskerettighetserklæringen fra 1948 et viktige referansepunkt enn hendelser som kristningen eller reformasjonen.

BORGERLIG AVVISNING AV «VERDINØYTRALITET» - OG TOLERANSE?

Høyres representant i debatten var den da 29 år gamle stortingsrepresentanten Jan Tore Sanner. Som Lilletun gav han uttrykk for å være glad for muligheten til å avvise Christiansen sitt forslag før behandlingen av Pettersen-utvalget sin utredning. I Sanners resonnement er det verdinøytralitet som er alternativet til et konfesjonelt kristendomsfag: «Skolen kan ikke være verdinøytral i sin kunnskapsformidling, og da må den offentlige skolen ta utgangspunkt i vår egen kulturelle arv» (s. 2407). Altså oppfatter han Christiansen sitt forslag som ensbetydende med å forsøke å være verdinøytral (noe Christiansen protesterer på). Det mener han er en umulighet. Når en da må ha et verdigrunnlag, er det best å ta det utgangspunktet i egen kulturelle arv, altså evangelisk-luthersk kristendom. Samtidig sier han at «For Høyre er det viktig å understreke at skolens formålsparagraf må innebære mer enn en kulturhistorisk forpliktelse. Det kristne menneskesyn, nestekjærlighetstanken og de ti bud må stå sentralt» (s. 2408). Dermed får han sagt at selv om han begrunner kristendomsfaget med den historiske situasjonen i Norge og Europa, så er det også noe med kristendommens innhold som han verdsetter og ønsker at skolen skal formidle til elevene.

Legg også merke til formuleringen Sanner brukte om den kulturelle arven. Han omtalte kristendom som «vår egen kulturelle arv». På den måten gir han retorisk uttrykk for noe av den samme koblingen mellom det norske og det kristne som Lilletun også la frem. Det kristne er «vårt». Når Sanner snakket med eiendomspronomen i første person flertall her er det naturlig å tolke ham som at han snakket om det norske fellesskapet. I innlegget sitt knyttet han dette også til det felleseuropeiske, som var viktig for Høyre den gangen og kristendommens historiske betydning (s. 2407).

Det største borgerlige partiet på Stortinget i 1995 var Senterpartiet, som i denne debatten ble representert av Jørgen Holte. På samme måte som Sanner avviste han det religionsnøytrale. Det var «like laust og uforklarleg som det å drive upolitisk partipolitikk» (s. 2406). Videre redegjorde han for kristendomsfagets daværende plass i skolen, for eksempel at faget «ikkje skal vere forkynnande i den forstand at det er eit mål at borna skal gi si tilslutning til trusinnhaldet» (s. 2406). Men sammenlignet med Djupedal, Sanner og Lilletun, som alle vektla toleranse som målsetting for arbeidet med religion i skolen, tok Holte et

annet perspektiv. Han sa: «Ein basis i livssyn motverkar rotløyse og manglande identitet. Forankring og identitet gjer born og vaksne trygge. [...] Etter mitt syn har vårt samfunn og vår tid meir behov for identitetsverdier enn fridom og toleranseverdier» (s. 2407).

På denne måten illustrerer Holte et annet viktig perspektiv i debatten om religionsfaget på midten av 90-tallet. For noen var samfunnsutviklingen preget av øktende pluralitet på flere områder, ikke minst på media og informasjonsområdet. En bekymring som meldte seg da, var hvordan det skulle gå med barn og unge, når de måtte vokse opp i tider som var mer uklare enn det datidens voksegenerasjon hadde måttet forholde seg til. Fra det perspektivet kunne en som Holte tenke at dette med frihet og toleranse var vel og bra, men at samfunnsutviklingen sørget for mye av dette uansett, og at skolen derfor måtte bidra med det han kaller identitetsverdier. I en debatt om kristendomsfaget er det naturlig å tolke det som at i dette faget gir skolen noen rammer for identitet og tilhørighet, en forankring, basert på kristendom.

ANDRE RELIGIONER I DET NORSKE SAMFUNNET?

Trond Mathisen, som er den mest aktive Ap-representanten i debatten, avviser også det verdinøytrale. Deretter trekker han tråden fra statskirkeordningen til kristendomsfaget i skolen: «Norge har en statskirkeordning. Derfor bør også kristendomsundervisningen orientere seg ut fra denne virkelighet. Det må ikke være slik at lærernes egen tro skal avgjøre hva man skal orientere seg ut fra i undervisningen» (s. 2404). Den andre delen av sitatet er interessant. Her ser det ut som Mathisen mener, at dersom ikke et religionsfag har en tydelig forankring, for eksempel i Den norske kirkes lære, så vil det være opp til den enkelte lærer å avgjøre orienteringen av faget. Det at han kan se saken på denne måten, gir et innblikk i en annen bekymring politikere kunne ha i møte med det å oppgi den konfesjonelle forankringen av kristendomsfaget: Det kunne innebære at den enkelte lærer fikk for stort rom til å påvirke elevene i tråd med sitt personlige synspunkt. I det perspektivet kan den konfesjonelle forankringen sees på som fellesskapets vern av barna mot den tilfeldige livssynspåvirkningen en lærer kunne finne på å gi. Dette ser i alle fall ut som et perspektiv som kunne komme til uttrykk på Stortinget i 1995.

Når det gjelder toleransepoenget argumenterer Mathisen for at kjennskap til kristendom er nøkkelen til å kunne håndtere mangfold på det religiøse området: «Når man går i norsk skole, må man lære seg hva som er viktig for vår kultur. Først da får man evnen til å lytte til andre» (s. 2404). Samtidig anerkjenner Mathisen at «Det kan være et problem i dagens skole at noen føler seg ekskludert fordi man ikke har det «riktige» religiøse ståsted» (s. 2405). På den måten peker også han på at den eksisterende ordningen med kristendomsundervisning

bør endres, og gir uttrykk for et håp om at Pettersen-utvalgets utredning vil vise en klokere vei fremover enn det han mener Christiansen og Djupedal gjør.

Mathisen brukte også andre formuleringer som kan illustrere hvordan det norske og det kristne ble forstått tett sammen. For eksempel kunne han si at «... det er også viktig at barn med norsk bakgrunn skal lære om alle de andre religionene de møter blant sine venner og ellers ute i det norske samfunn» (s. 2406). Med «de andre religionene» er det tydelig at Mathisen viste til religioner som ikke var kristne, som for eksempel islam, jødedom eller hinduisme. Da er kontrasten i formuleringen hans mellom på den ene siden, å ha «norsk bakgrunn», og på den andre siden mellom «de andre religionene». Det å ha norsk bakgrunn er altså ensbetydende med å ha kristen bakgrunn, og det norske og det kristne er tenkt svært tett.

Samtidig er det viktig å legge merke til at Mathisen nettopp inkluderer andre religiøse tradisjoner enn kristendom i «det norske samfunn». Det er jo der «ute» barna med norsk (dvs. kristen) bakgrunn vil møte dem. Men da kan en nok tolke formuleringen hans som at mennesker med en annen religiøs bakgrunn eller tilknytning enn kristendom, representerer noe unorskt i det norske.

HERNES OG DEN KONSTITUERENDE KUNNSKAPEN

Den siste politikerer jeg vil trekke frem fra denne debatten er statsråd Gudmund Hernes. Etter fire svært aktive år var han nå inne i det som skulle bli hans siste år som statsråd på utdanningsfeltet. Spørsmålet om hvordan kristendomsfaget skulle revideres og videreutvikles berørte noen av de viktigste temaene i synet hans på det norske samfunnet. «Kristendoms kunnskap i vårt land er et av skolens mest sentrale kulturbærende fag: Den som ikke kjenner innholdet i kristen tro, tradisjon og lære, kan heller ikke kjenne vårt land, våre skikker, vårt språk vår kunst, våre verdier og våre normer. Faget gir rett og slett konstituerende kunnskap – det du må kunne for å kunne tolke og for å kunne velge» (s. 2414). Dette synet på kristendomsfaget var påvirket av en amerikansk bevegelse, som vektla at for å være en fri og aktiv medborger i et samfunn, var det nødvendig å ha del i et felles kunnskapsgrunnlag, og en analyse av det norske samfunnet, som tilskrev kunnskap om kristendom status som denne type kunnskap. Derfor kunne Hernes, og flere av de andre politikerne i debatten mene at for å sette innvandrere eller barn av innvandrere i stand til å delta fullt ut i det norske demokratiet, var det viktig at de fikk skikkelig opplæring i kristendoms kunnskap.

Hernes gav også en annen begrunnelse for kristendomsfagets plass i skolen. Den handlet om elevenes identitet: «[Kristendomsfaget] knytter hver enkelts identitet til den store strøm som har avleiret seg i alle kroker i vårt land, og som gjennom mangfoldet av overleveringer trenger inn til de fleste kroker av våre sinn» (s. 2414). På denne måten knyttet også Hernes kristendom til noe som er

«vårt», både land og sinn, og gir på den måten uttrykk for en kobling mellom det norske og det kristne. I analysen i avhandlingen fant jeg likevel at Hernes sin måte å koble sammen det norske og det kristne på først og fremst handlet om en historisk kobling. Representanter fra de borgerlige partiene, derimot, forstod det i større grad som en organisk forbindelse i samtiden.

DET NORSKE OG DET KRISTNE I ET NYTT FELLESSFAG

Til sammen viser presentasjonen av de viktigste politikerne fra debatten i 1995 både at det var ulike måter å tenke om forholdet mellom det norske og det kristne på, og at dette kan kobles til ulike ønsker for religionsfaget i skolen. Djupedal fra SV så på koblingen mellom det norske og det kristne som noe som hørte fortiden til, og ville heller knytte dagens norske samfunn til menneskerettighetserklæringen fra 1948. Han argumenterte også for et religionsfag uten konfesjonell tilknytning. De borgerlige forstod koblingen mellom det norske og det kristne som noe sterkt, både i historisk perspektiv og i samtiden. De ønsket også at kristendomsfaget skulle videreføres med en tydelig kobling til Den norske kirke sitt læregrunnlag. Arbeiderpartiet inntok noe av en mellomposisjon i begge spørsmålene. Selv om Mathisen og Hernes formulerte seg noe ulikt, gav begge uttrykk for en kobling mellom det norske og det kristne, og for Hernes sin del var den først og fremst en konsekvens av historiske forhold. De ønsket også begge at kristendomsfaget skulle videreføres i en form som åpnet for å redusere adgangen til fritak, til noe som i større grad ble et fellesfag.

I årene som fulgte etter denne debatten, ble det raskt klart at ideen om et fellesfag, med begrenset adgang til fritak, var den som skulle få støtte på Stortinget. Arbeiderpartiet hadde eierskap til forslaget, men måtte søke flertall sammen med Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. De to sentrumpartiene fikk en god del gjennomslag i KRL-faget som ble innført fra høsten 1997, og som altså ti år senere ble dømt for brudd på foresattes rett til å bestemme over den religiøse og moralske oppdragelsen til egne barn. I arbeidet med å forstå fremveksten av dette faget, og hvordan politikerne begrunnet sine valg, er det tydelig at forståelsen av forholdet mellom det kristne og det norske er et viktig spor.

Inge Andersland, 1985, PhD i religionsdidaktikk,
jobber med KRLE i NLA Høgskolens lærerutdanning.
E-post: inge.andersland@gmail.com

Å LEVE MED TRO OG LIVSSYN

INGRID ROSENDORF JOYS

Norge har blitt et mangfoldig samfunn på tros- og livssynsfeltet. Mange vil si at det beriker oss som folk, mens andre er mer opptatt av problemene det medfører og at Norge blir forandret. At det er noen utfordringer knyttet til mangfoldet skal ikke stikkes under stol. I Norge er vi veldig god på likhet, men sliter litt med forskjellighet.

I det følgende skal jeg forsøke å gi et innblikk i hva som må til for å få til mangfoldssamfunnet i landet vårt. Etter å ha tegnet det demografiske bakgrunnsbildet vil jeg si noe om tros- og livssynsdialogen slik den arter seg i Norge. Jeg vil løfte fram Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL), som er den sentrale aktøren på dette feltet nasjonalt. Dernest vil jeg peke på noen utfordringer skolene må håndtere når elevene skal kunne leve med tro og livssyn også der, før jeg sier noe om den nye trossamfunnsloven og stortingsmeldingen (Prop. 130 L (2018-2019) som skal behandles i stortinget denne våren. Endelig skal jeg peke på hva som står på spill om vi ikke får mangfoldssamfunnet til å fungere.

BAKGRUNN

Det er per i dag ca. 70 prosent av befolkningen som er medlem av Den norske kirke (Dnk). I underkant av 15 prosent er medlem i et minoritetssamfunn og drøye 15 prosent er ikke medlem noe sted. Pew Research Center – et anerkjent amerikansk forskningssenter – kartla i 2015 for første gang globalt om folk trodde på noe; en gud, en kraft o.l. Resultatet viste at 86% definerte seg som troende. Selv om vi i Norge er blitt sekularisert over årtier, og andelen som oppgir at de ikke tror på Gud er langt større enn de som oppgir å tro på Gud (46 versus 34 prosent), er det globalt sett vanligst å tro på noe, en gud eller en kraft. Våre nye landsmenn, som kommer fra mer enn 200 land, har mest sannsynlig en tro og enda viktigere: de har en praksis, religiøs og kulturell.

Kong Harald sa det godt under en feiring i slottsparken: «I Norge tror vi på Gud, Allah, Altet og intet. Dette er en betimelig påstand, og en anerkjennelse av mangfoldet.

Per i dag er det mer enn 800 tros- og livssynssamfunn som er registrert. Noen er store som Den norske kirke (Dnk), Den katolske kirke og Human-Etisk For-

bund, mens andre er bitte små som jezidiene, eller små pinsefellesskap. Kvekerne, for eksempel, er 170 medlemmer, men er likevel en viktig minoritet, ikke minst i arbeidet med religionsfrihet i Norge.

Registrerte tros- og livssynssamfunn får stat og kommunestøtte basert på støtten Dnk får. Dette handler historisk sett om at man som tilhørende en minoritet ikke skulle måtte finansiere statskirken. Summen Dnk får deles på antall medlemmer i Dnk. Fra det får man en per hode-sats som minoritetene får ganget sine medlemstall. I 2018 var den statlige delen av støtten kroner 589. I tillegg kommer den kommunale som varierer fra noen ganske få hundrelapper til over kroner 2000. Snitt-stykkprisen på en troende er for tiden mer enn kroner 1200. Og den øker fra år til år fordi medlemstallet i Dnk synker litt, og fordi andelen av befolkningen som er registrert i Dnk synker på bekostning av minoritetene.

DIALOG

Dialog er ikke noe nytt. På mange plan og i mange sammenhenger samles folk på tvers for å bli kjent, samarbeide og ikke slå hverandre ihjel. Folkeforbundet og FN er kanskje de mest kjente. Også religionene har lenge vært i dialog: Parliament of World Religions samlet seg for første gang i Chicago i 1893.

FN har lenge holdt seg unna religion – kanskje i håp om at de hele skulle gå over. Dette på tross av at mange finner begrunnelsen for Menneskerettighetserklæringen nettopp i religiøse tekster og teologier. Men, som vi vet, religionen forsvant jo ikke. I 1987 ble den første rapportøren for tros- og livssynsfrihet oppnevnt. Og i år 2000 ble tros- og livssynssamfunn akseptert i FN-systemet som partnere også i politikken på sivilsamfunnets side. Etter den kalde krigens slutt og globaliseringens vekst, hadde nemlig etnisitet og religion igjen fått en viktig plass på den globale arena. Vi har altså erkjent at på sitt beste kan erfaringer fra tros- og livssynssamfunn bidra i forhandlinger, til positiv forsterking av avtaler, reparere en brutt fred og bidra til forsoning.

Også i Norge har det foregått dialog lenge før det nådde offentlighetens oppmerksomhet og interesse. På nittitallet samlet religiøse minoriteter seg på Nansen-skolen til samtaler og samvær. I 1993 ble Islamsk råd Norge (IRN) opprettet – først og fremst fordi Dnk trengte en «partner» på muslimsk side. Og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, STL, ble opprettet i 1996 med utgangspunkt i Aksjon livssynsfrihet i skolen. Minoritetene gikk sammen og krevde at kristendomsundervisningen i skolen i større grad tok hensyn til nettopp tros- og livssynsminoritetene. Etter at man hadde samles, fant man ut at det å være sammen var nyttig, og STL ble opprettet. I den forbindelse gjorde man noen gode valg. Man inkluderte Dnk, altså majoritetskirken, man tok med et IRN som inkluderte både sunni- og shiamuslimere, og man tok med livssynshumanistene, Human-Etisk Forbund. Dette – sammen med et par andre kloke

trekk– har vært avgjørende i at vi har fått det ganske godt til på dialogfronten i Norge.

SAMARBEIDSRÅDET FOR TROS- OG LIVSSYNSAMFUNN

STL er en paraplyorganisasjon som samler bredden av tros- og livssynssamfunn i Norge. Vi er en ikke-religiøs organisasjon som eies av religiøse og livssynsorganisasjoner. Vi jobber ikke med teologi som sådan, men med rammene for tro og livssyn i samfunnet. STL arbeider *politisk* for å sikre likebehandling av det kollektive tros- og livssynsfeltet i Norge og *dialogisk* for å skape økt forståelse og respekt mellom mennesker med ulik tro og livssyn. STL deltar med *etiske* perspektiver på fellesskapets sosiale problemstillinger

I forbindelse med STLs 20-årsjubileum i 2016 ble det skrevet en forskningsrapport om STLs fotspor i lov og politikk i Norge av Alexa Døvig på Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. Noe av det hun fant var at endringer på utdanningssiden hadde STL-spor; både i skolens verdigrunnlag, i pensum og lærerutdanning, og ikke minst gjennom kurs for ikke-norske religiøse ledere på Teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo. Kurset har pågått i mer enn 10 år, og er nå komplettert med en ny åpen master fra høst 2019 som handler om (inter)religiøst lederskap og samtalepraksis. Også dette ved TF/UiO. Videre har STL bidratt til like vilkår for overgangsriter, tydeliggjøring av behovet for livssynsnøytrale seremonirom, stillerom og stellerom, samt livssynsbetjening i helseinstitusjoner, Kriminalomsorgen og Forsvaret. Også endringer i oppholdstillatelse for religiøse ledere, mer mangfoldig markering av nasjonale minneseremonier og korrekser i offentligheten har vært viktig. Avviklingen av statskirkeordningen har også vært en viktig milepæl for STL.

I dialogen innenfor rammen av STL har vi gjort oss noen erfaringer som kan oppsummeres slik:

- Lederskapet i tros- og livssynssamfunn kan levere mer enn gamle dogmer. De fleste liker å bli utfordret på relevans.
- Empati og solidaritet må trenes opp i trygge fellesskap fra og gjennom familier, foreninger og menigheter. Vi skal alle være en del av storsamfunnet.
- I dialogene kan vi lodde kunnskap og trender, og etablere felles prosjekter som styrker den sosiale veven. Lære bort kritisk tenkning, dele felles erfaringer og debattere hvordan vi unngår bruk av hatefulle tekster og nedarvede holdninger om «den andre» - hos oss selv.
- Det er også lettere for dialogpartnerne å røyke ut de destruktive kreftene både hos egne ledere og gjengene i utkanten av miljøene. Og tilkalle hjelp i tide fra andre samfunnsaktører.

- Lokale dialoger skaper felles arenaer der betente problemer snakkes om, myter avkles og gode løsninger for felleskapet skapes.

Det er langt fra slik at vi alltid er enige. I STL mener vi at dess mer uenig vi er, dess viktigere er dialogen. Vi er uenig med senkede skuldre og innestemme. Dialogen har en «natteravn-funksjon», den utgjør beredskap, bygger infrastruktur og ansvarliggjør minoritet og majoritet.

Å LEVE MED TRO OG LIVSSYN I SKOLEN

Skoler skal legge til rette for behov og rettigheter knyttet til tro og livssyn. Dette innebærer at man må ta hensyn til ulike matrestriksjoner, håndtere hvordan man forholder seg til julegudstjenester, fastetid, fri på egne religiøse helligdager og tilpasset undervisning (svømmeundervisning, dans). Skal det være bønnenrom på skolen, eller bare rom for bønn? Skolen er en kunnskaps- og læringsinstitusjon og en fellesarena for alle barn og ungdom i Norge. Skolen er ikke en religiøs institusjon, men berøringsangst er ikke lurt. Elever kan ha en tro, som er viktig for dem. Med god dialog – basert på kunnskap og ønske om å finne gode løsninger – får man til mye. Her kan religionslærerne spille en viktig rolle.

Noen utfordringer framover knytter seg til at mange, både arbeidsinnvandrere, asylsøkere og flyktninger, kommer hit fra samfunn der religionsfrihet i liten grad fungerer som i Norge, og de kan selv praktisere diskriminerende adferd overfor andre etniske/religiøse/minoritetsgrupper.

Institusjoner og voksne som jobber med ungdom, frivillige eller offentlig ansatte, må i større grad få kunnskap om tro og livssynstankegodt og -praksis. Både for å styrke det positive som identitet og tilhørighet kan tilføre de unge, og for å møte radikaliserings og rasistiske holdninger hos ungdommene på en kompetent måte.

Lærere må få mer kompetanse i å undervise om religion og livssyn slik det faktisk praktiseres og spiller en rolle i verden. Dette må gjøres gjennom flere fag, ikke bare KRLE-faget, men i hele skoleløpet.

NY LOV OM TROS- OG LIVSSYNSSAMFUNN OG STORTINGSMELDING OM TROS- OG LIVSSYNSPOLITIKK

I vår skal stortinget behandle ny lov om tros- og livssynssamfunn. Dette arbeidet har pågått over flere år. I praksis vil det bety færre trossamfunn, noe klarere forventninger og noe mer rapportering for –samfunnene. Samtidig er det i stor grad en fortsettelse av finansieringen. Begrunnelsen for dette finner vi bl.a. i stortingsmeldingen som slår fast at Norge skal være et livssynsåpent samfunn:

Norge har i de siste tiårene beveget seg fra å være et relativt ensartet samfunn til å bli langt mer mangfoldig og mer sekulært. Det religiøse livet preges i dag av en sterk kristen kulturarv på den ene siden, og et større tros- og livssynsmessig mangfold og sekularisering på den andre siden. I lys av denne utviklingen har det vært tatt til orde for å privatisere og begrense religiøs praksis og religiøse uttrykk i det offentlige rom. Men et samfunn hvor religion og livssyn begrenses, vil bli mindre inkluderende og mangfoldig. Det er derfor viktig å sikre en helhetlig og aktivt støttende tros- og livssynspolitik som anerkjenner menneskers tro og livssyn i et livssynsåpent samfunn. (Prop. 130 L 2018-2019)

Dette betyr at det livssynsåpne samfunnet er knesatt som prinsipp og at samfunnet skal legge til rette for at folk skal kunne leve ut sin tro eller livssyn. Det innebærer at staten har en aktiv og understøttende politikk med respekt for tro og mangfold. STL opplever at proposisjonen har en god balanse mellom tilrettelegging og kontroll, mellom særstilling og likebehandling, og ikke minst at den er positiv til tros- og livssynsdialog. Registrering av egne samfunn krever organisering, det er demokratiskapende og konfliktforebyggende. Likebehandlingsprinsippet skaper anerkjennelse, tillit og tilhørighet til storsamfunnet. Kompetanse på religion og kultur i institusjoner inngir trygghet både for de som yter tjenester og de som mottar, og bevissthet om tro og livssyn i hele samfunnsveven, og implementering av Menneskerettighetserklæringens artikkel 18 gjennom ny samlet lov gir økt samfunnsikkerhet og er sosialøkonomisk klokt.

HVA STÅR PÅ SPILL?

Hvis vi ser på de globale trendene kan vi bli litt engstelig. FNs Spesialrapportør for tros- og livssynsfrihet Ahmed Shaheed påpeker nå at trendene globalt for friheten til å tro og praktisere går feil vei. Det universelle ved menneskerettighetene blir oftere behandlet som et koldtbord man kan velge fritt fra som det passer slik at nasjonale og lokale, ofte undertrykkende tradisjoner, kan videreføres. Stater velger seg ut én religion og innskrenker rettighetene, og evt demoniserer de andre. Offentlige posisjoner, høyere utdanning, gravlundspraksis o.l. blir forbeholdt de utvalgte. Nasjonalisme, etnisk identitet, patriotisme, erobrerhistorie osv. dyrkes og gis religiøse forklaringer og velsignelser. En klar trend siste 10 år mot at både religiøse samfunn selv, og holdninger til tro og livssyn i opinionen tar mer plass og ofte synliggjøres som negative bilder av praktiserende religion. Forskning bekrefter at annerledesheten i hudfarge, navn og språk trigger diskrimineringen overfor den enkelte – og skaper utenforskap. De bedømmes å ha dårligere verdier, ofte begrunnet i at de tilhører en religion med mindre humanisme enn ens egen. Spesielt kvinners rettigheter til helse, utdanning og deltakelse på beslutningsnivåene, og i kulturelle uttrykk innskrenkes.

Kvinnelige forfattere, i filmbransjen, journalister i medier, i teater, på bilder ol forsvinner på alle kontinenter, drevet frem av koalisjoner av mannlige religiøse ledere og politiske miljøer. (FNs spesialrapportør på kulturelle rettigheter, professor Karima Bennounes rapport 2018.)

I Norge har vi valgt en annen vei, nettopp ved å inkludere minoritetene og invitere alle inn i samfunnsbyggingsprosjektet. Så, ved å få til denne loven og denne politikken, styrker vi fellesskapet, samfunnslimet og tilliten, Vi styrker brobygging mellom mennesker av ulik tro, mellom gammelt og nytt og vi styrker den enkeltes ønske om og mulighet for samfunnsdeltakelse. Det siste er avgjørende for å bygge nettopp mangfoldssamfunnet.

Ingrid Rosendorf Joys, f 1971 er sosiolog (Cand Polit) med støttefagene historie og statsvitenskap. Hun er generalsekretær i Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL)
E-post: ingrid.rosendorf.joys@trooglivssyn.no

Flerreligiøs høytidskalender 2020

www.trooglivssyn.no

Januar

1. Guds hellige mor Maria feirer Marias rolle i inkarnasjonen (katolisisme)
1. Jesu navnedag (kristendom)
5. Den tiende guru Guru Gobind Singh jis fødselsdag (sikhisme)
- 5./6. Kristi åpenbaringsdag/Epifani (kristendom/katolisisme)
6. Julaften (ortodoks kristendom)
13. Lohri-makar sankrati innhøstingsfest (hinduisme)
14. Nyttår (ortodoks kristendom)
15. Thai ponggal solfest (hinduisme, hovedsakelig tamilsk)
19. Teofani til minne om Jesu dåp i Jordan-elven (ortodoks kristendom)
25. Nyttår kinesisk og vietnamesisk (buddhisme)

April

2. Ram navami feirer guddommen Ramas fødselsdag (hinduisme)
- 4.-5. Halvårlig verdenskonferanse (Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige)
5. Palmesøndag Jesu inntog i Jerusalem (kristendom)
6. Grunnleggelsen av Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige
7. Laylat al-barat bønn for tilgivelse av ens egen og forfedrenes synder (islam)
- 9.-16. Pesach, Exodus frigjøringen fra slaveriet i Egypt (jødedom)
9. Skjærtorsdag Jesu siste måltid med disiplene (kristendom)
10. Langfredag Jesu korsfestelse (kristendom)
12. Påskedag Jesu oppstandelse (kristendom)
12. Palmesøndag Jesu inntog i Jerusalem (ortodoks kristendom)
13. Nyttår, Puthan tamilsk nyttår (hinduisme)
- 13./14. Nyttår thailandsk/burmesisk og singalesisk (buddhisme)
14. Vaisakhi opprettelse av khalsaen, bror-/søsterskapet i sikhismen (sikhisme)
17. Den store fredag Jesu korsfestelse (ortodoks kristendom)
19. Påskedag Jesu oppstandelse (ortodoks kristendom)
20. april-1. mai Ridván tolv dagers feiring til minne om Bahá'u'lláhs erklæring (bahá'í)
24. Ramadan begynnelsen på fastemåneden (islam)

Februar

2. Kyndelsmesse festen for Herrens fremvisning i Tempelet (kristendom)
8. Thaipooam stjernen Poosam er på sitt høyeste punkt (hinduisme, hovedsakelig tamilsk)
8. Magha puja thai theravada feirer munkeordenen (buddhisme)
21. Maha shivaratri feirer guddommen Shivas bryllupsdag (hinduisme)
23. Fastelavn (kristendom)
24. Nyttår, Losar tibetansk (buddhisme)
25. Rajab begynnelsen på den syvende måned i den islamske kalenderen (islam)
26. Askeonsdag fastetiden starter (kristendom)
- 26.-29. Ayyám-i-Há de innskutte dager (bahá'í)
27. Laylat al-Ragaib Amina ble gravid med profet Muhammad (islam)

Mai

- 6./7. Vesak alle tradisjoner feirer Buddhas fødsel – theravada og tibetansk tradisjon feirer også Buddhas oppvåkning og nirvana (buddhisme)
9. Laylat al-Badr markerer slaget ved Badr (islam)
15. Johannes doperens besøk til Joseph Smith (Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige)
19. Laylat al-Qadr skjebnenatten, minnes natten de første koranversene ble åpenbart (islam)
21. Kristi himmelfartsdag (kristendom)
23. Bábs erklæring av sin misjon (bahá'í)
24. Eid al-Fitr avslutning på fastemåneden ramadan (islam)
28. Kristi himmelfart (ortodoks kristendom)
28. Bahá'u'lláhs bortgang (bahá'í)
- 29.-30. Shavuot innhøstingsfest og markering av overrekkelsen av Torahan på Sinaifjellet (jødedom)
31. Pinsedag disiplene mottar Den hellige ånd (kristendom)

Mars

- 1.-19. Fastemåned (bahá'í)
2. Rene mandag starten på den store fasten (ortodoks kristendom)
- 9.-10. Holi vårfestival (hinduisme)
10. Purim festdag til minne om at Ester berget jødene fra utryddelse i Perserriket (jødedom)
14. Nyttår (sikhisme)
19. Den hellige Josefs festdag Jomfru Marias brudgom (katolisisme)
20. Nyttår, Naw-Rúz (bahá'í)
21. Laylat al-isra wal-miraj profeten Muhammeds nattlige reise og himmelfart (islam)
- 22./25. Marimesse/Marias budskapsdag (kristendom/katolisisme)
25. Shaban start på måneden, forberedelse til Ramadan (islam)
25. Nyttår (hinduisme)

Juni

7. Pinsedag disiplene mottar Den hellige ånd (ortodoks kristendom)
11. Festen for Kristi legeme og blod (katolisisme)
16. Den femte guru Guru Arjan Dev jis martyrdag (sikhisme)
22. Dhu al-qa'da begynnelsen på den ellefte måned i den islamske kalenderen og en av de fire hellige månedene (islam)
- 23./24. Sankthansaften/Jonsok Johannes Døperens fødsel, markeres særlig i Norden (kristendom)

STL SAMARBEIDSRÅDET FOR TROS- OG LIVSSYNSSAMFUNN

Foto: Erlend Sæverud

- Kalenderen viser kun noen av de viktigste høytidsdagene.
- Datoer i den islamske kalenderen er bevegelige og endringer kan forekomme.
- Bahá'í og jødiske helligdager begynner når solen går ned dagen for og ender ved solnedgang på angitt dato.
- Norges Hindu Kultur Senter representerer hovedsakelig tamilske hinduer, og hinduer fra Sri Lanka og India.

Flerreligiøs høytidskalender 2020

www.trooglivssyn.no

Juli

5. Asalha puja thai theravadafeiring av Buddhas første preken (buddhisme)
9. Bábs martyrdød (bahá'í)
10. Thiruvila 11 dagers tempelfestival feiret hos Norges Hindu Kultur Senter
19. Rathortsavam/ther vogndagen, stor tempelfestival hos Norges Hindu Kultur Senter
20. Aadimavasai fastedag til minne om de avdøde (hinduisme, hovedsakelig tamilsk)
22. Dhu al-hijjah begynnelsen på den tolvte måned i den islamske kalenderen, og en av de fire hellige månedene (islam)
24. Aadipooram feirer den tamilske helgenpoeten Andal's fødselsdag (hinduisme, hovedsakelig tamilsk)
29. Olavsdagen, Olsok St. Olavs dødsdag, særlig festdag i Norge (kristendom)
30. Tisha Be'av til minne om odeleggelsen av de to templene (jødedom)
30. Yawm al-'Arafah minnes Muhammeds avskjedspreken på Arafah-fjellet (islam)
31. Eid al-adha markerer slutten på hajj, den obligatoriske pilegrimsferden (islam)
31. Varalashmi pooja gudinnefestival (hinduisme hovedsakelig tamilsk)

Oktober

2. Pavarana theravadamarkering av slutten på munkenes regntidsretrett (buddhisme)
- 3.-4. Sukkot lovhyttefest (jødedom)
- 3.-4. Verdenskonferanse (Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige)
10. Shemini Atzeret 8. dags helligdagen (jødedom)
11. Simhat Torah avslutning og lesning av Torahen (jødedom)
17. Navatri 9 dagers feiring av det godes seier over det onde (hinduisme)
18. Bábs fødsel (bahá'í)
19. Bahá'u'lláhs fødsel (bahá'í)
25. Vijeyathasami feiring viet gudinnene Lakshmi, Saraswati og Durga (hinduisme hovedsakelig tamilsk)
29. Eid Milad un-Nabi profeten Muhammeds fødselsdag (islam)
31. Thadingyut lysfest, burmesisk theravada markerer slutten på munkenes regntidsretrett (buddhisme)

August

3. Raksha Bandhan feirer brorskaps- og vennskapsbånd (hinduisme)
11. Krishna janmashtami feirer guddommen Krishnas fødselsdag (hinduisme)
15. Marias opptakelse i himmelen (katolisisme)
20. Nyttår, Muharram begynnelsen på den islamske kalenderen (hijra) og en av de fire hellige månedene (islam)
22. Ganesh chaturthi/Aavanich sathurthy feirer guddommen Ganeshs fødselsdag (hinduisme)
29. Ashura 10. muharram, fastedag til minne om at jødene ble reddet fra Egypt og sorgedag for Husayn ibn Alis martyrdøm (islam)

November

1. Allehelgensdag (kristendom)
2. Allesjeldersdag (kristendom)
14. Deepawali/diwali lysfestival (hinduisme)
14. Bandi chor diwas fangens frisettsesdag, den sjettede Guru Hagobind ji loslattes fra fangenskap (sikhisme)
18. Bots- og bønnedag viet bønn og syndsbejennelse (protestantisk kristendom)
20. Sooran poor feirer guddommen Murugans seier over den onde Soorapathman (hinduisme, hovedsakelig tamilsk)
24. Den niende guru Guru Tegh Bahadur jiss martyrdag (sikhisme)
25. Paktens dag (bahá'í)
27. 'Abdu'l-Bahás bortgang (bahá'í)
29. Første søndag i advent (kristendom)
30. Den første guru Guru Nanak Dev jiss fødselsdag (sikhisme)
30. Vinayagar viratham faste til ære for guden Ganesha (hinduisme, hovedsakelig tamilsk)

September

1. Den hellige skriften Guru Granth Sahib ji ble samlet av den femte guru i 1604 (sikhisme)
2. Vulcan/Avalambana mahayana minnedag for de døde (buddhisme)
19. Nyttår, Rosh hashana (jødedom)
27. Meskel demera feiring til minne om funnet av det sanne kors (etiopisk-ortodoks kristendom)
28. Jom Kippur forsoningsdag (jødedom)

Desember

8. Jomfru Marias ubesmittede unnfangelse (katolisisme)
11. Chanukka lys- og frigjøringsfest (jødedom)
- 24.-26. Juledagene Jesu fødsel (kristendom)
26. Stefanusdagen/Staffansdagen andre juledag, minnedag for kristendommens første martyr (kristendom)

STL

STL samler bredden av tros- og livssynssamfunn til dialog og politisk arbeid for likebehandling.

Rådet består av representanter fra STLs 15 medlemssamfunn og møtes 5 ganger i året. STL har også et religions- og livssynslederforum som samler de øverste lederne til etisk refleksjon og samtale.

Det finnes lokale dialoggrupper / STL-grupper i en rekke norske byer.

STL tilbyr kurs og kompetanse på tros- og livssynsfeltet. Ta kontakt på stl@trooglivssyn.no/91368840.

Meld deg på STLs nyhetsbrev: www.trooglivssyn.no/nyhetsbrev

STL SAMARBEIDSRÅDET FOR TROS- OG LIVSSYNSAMFUNN

Foto: Erlend Sæverud

- Kalenderen viser kun noen av de viktigste høytidsdagene.
- Datoer i den islamske kalenderen er bevegelige og endringer kan forekomme.
- Bahá'í og jødiske helligdager begynner når solen går ned dagen før og ender ved solnedgang på angitt dato.
- Norges Hindu Kultur Senter representerer hovedsakelig tamilske hinduer, og hinduer fra Sri Lanka og India.

Artikkelen er den tredje i ein serie frå Leiv Storesletten, 2/2019 og 3/2019.

OM FINJUSTERTE NATURKONSTANTAR - EIT NATURENS MYSTERIUM

Religiøse og ateistiske perspektiv

LEIV STORESLETTEN

INNLEIING

Det er ein gammal tanke at universet ber preg av å vera skapt av Gud. På same måte som eit kunstverk fortel oss noko om kunstnaren, fortel skaparverket noko om Skaparen. At dette er ein nærliggjande og naturleg tanke for mennesket, ser me mellom anna hos greske filosofar som Platon og Aristoteles. For begge vart universet noko som førte tanken mot det guddommelege. Me finn liknande tankar i Bibelen. Skaparverket ber med seg to vitnemål som er nær knytt til kvarandre: Eitt vitnemål om *at* Gud eksisterer og eitt vitnemål om *kven* Gud er.

I denne artikkelen vil vi sjå på ei spesiell side ved naturen, nemleg dei ekstremt finjusterte naturkonstantane. Dette fortel oss om Guds eineståande allmakt og skaparkraft, tenkjer den religiøse. Men ateisten har eit anna perspektiv i høve til dette mysteriet, hypotesen om eksistensen av uendelig mange parallelle univers. Dette vil vi kort drøfta i slutten av denne artikkelen.

Vår tids fysikk og astronomi fortel at vilkåra for utvikling av intelligent liv er komplekse og må vera ekstremt finjusterte. Viss universet hadde vore litt annleis frå starten av, ville ikkje intelligent liv ha kunna utvikla seg. Nyare forskning har vist at vilkåra for liv er svært spesielle og yttarst tilpassa. Mange har trekt den konklusjonen at liv truleg ikkje finst andre stader i universet enn på vår planet.

FINJUSTERTE VILKÅR FOR LIV

Kor finjustert var universet frå starten av? Kor mykje annleis kunne universet ha vore og likevel tillata utvikling av liv? Her har fysikarar og astronomar blitt overraska. Faktum er at viss universet hadde vore bitte litt annleis, ville moglegheit for liv vore borte. Ikkje nok med det, det dreiar seg om ei rekkje vilkår som måtte vera finjusterte i høve til kvarandre. Denne finjusteringa måtte vera

på plass ved universets starttidspunkt, ved *Big Bang* for 13,8 milliardar år sidan. Med andre ord: Viss universet skulle tillata utvikling av intelligent liv, måtte det starta med utruleg finjusterte vilkår. Her spelar visse konstantar, knytt til naturlovene, ei avgjerande rolle.

I følgje fysikken er naturprosessane styrte av *naturlover*, og resultatane av naturprosessane er sterkt avhengige av verdiane til visse universelle konstantar, gjerne kalla *natur-konstantane*, som inngår i naturlovene. Eksempel på slike fundamentale naturkonstantar er: Gravitasjonskonstanten (G), lysfarten (c), massen på elementærpartiklar som proton (m_p), nøytron (m_n) og elektron (m_e), planckkonstanten (h), boltzmannkonstanten (k), elektronets ladning (e), osv. Det finst over 30 ulike naturkonstantar. Mange av desse er ekstremt finjusterte, viss ikkje ville vi ha fått eit univers med heilt andre eigenskapar.

GRAVITASJONSKONSTANTEN

Lat oss ta gravitasjonskonstanten G som eksempel. Newtons gravitasjonslov seier at to lekamar med massar m_1 og m_2 blir dregne mot kvarandre med ei kraft F som er proporsjonal med produktet $m_1 \cdot m_2$ og omvendt proporsjonal med kvadratet av avstanden r mellom lekamane, det heile multiplisert med G . Gravitasjonskrafta F mellom lekamane kan dermed matematisk uttrykkest enkelt med formelen:

$$F = G \frac{m_1 \cdot m_2}{r^2} .$$

Mens massane og avstanden varierer frå eksempel til eksempel, er alltid gravitasjonskonstanten G den same, det er ein universell konstant. Hadde G vore bitte litt større, ville universet ha kollapsa. Vi hadde ikkje fått den ekspansjonen som gjorde universet mogeleg. Og hadde G derimot vore bitte litt mindre, ville vi fått eit univers utan galaksar, stjerner og planetar. Det betyr at skulle universet tillata utvikling av intelligent liv, måtte G ha nesten eksakt den verdien den faktisk har i vårt noverande univers. Gravitasjonskonstanten G var finjustert frå starten av, og ikkje som ein konsekvens av naturlovene.

Det er rekna ut at hadde G hatt eit avvik frå noverande verdi større enn $1,5/10^{28}$ prosent (1,5 delt på 10 i 28'nde potens, eit ufatteleg lite tal), kunne ikkje livsbevarande stjerner ha eksistert, (merk at $10^3 = 1000$, $10^6 = 1000\ 000$, osv.). Altså er G *ekstremt* finjustert!

ELEKTROMAGNETISK KRAFT OG ELEMENTÆRPARTIKLAR

Og vidare, viss den elektromagnetiske krafta (som held atom og molekyl saman) hadde vore litt svakare eller sterkare, ville liv ha vore umogeleg. Viss nøytronet

ikkje hadde ein masse som var 1.001 gonger større enn massen til protonet, ville alle proton blitt brotne ned til nøytron eller *vice versa*, og liv ville vore umogeleg. Slik kunne me fortsetja med eksempel.

Dersom ikkje talet på elektron var likt talet på proton så nøyaktig som éin del av 10^{37} (dvs. $1/10^{37}$) eller betre, ville dei elektromagnetiske kreftene i universet overvinna gravitasjonen i ein slik grad at galaksar, stjerner eller planetar ikkje kunne ha blitt danna. Dette er eit så strengt krav til presisjon at vi ikkje kan førestilla oss det.

Forsking viser at forholdet mellom den elektromagnetiske krafta og gravitasjonskrafta er ein særst viktig faktor. Dersom forholdet desse imellom berre hadde vore auka med éin del av 10^{40} , ville berre store stjerner dannast. Dersom forholdet vart redusert tilsvarande, ville berre små stjerner dannast. Både små og store stjerner er nødvendige for å skapa vilkår for liv. Dei store må eksistera, for berre i desse stjernene vert det produsert livsnødvendige element (stoff nødvendig for liv). Men små stjerner som sola må også eksistera, for det er dei som brenn lenge nok til å oppretthalda planetar med vilkår for liv.

KONKLUSJONAR

Kunne det tenkjast at finjustering frå starten av (ved Big Bang) var der reint *tilfeldig*?

I prinsippet kan det tenkjast, men det er svært usannsynleg. For det dreiar seg om ei ufatteleg fin justering av mange naturkonstantar, og justering av desse i høve til kvarandre. Ei slik finjustering verkar som eit stort *mysterium*. Slik kan det synast uansett livssyn, anten ein er ateist, agonstikar eller religiøs (kristen). Korleis kan personar med ulikt livssyn eller ideologisk standpunkt sannsynleggjera dette mysteriet?

Ateistisk perspektiv:

Ein person med eit ateistisk livssyn kan til dømes visa til teorien, eller rettare sagt, hypotesen om *multiunivers* (også kalla multivers). Ein tenkjer seg at det eksisterer ekstremt mange eller uendeleg mange parallelle univers. Desse utgjer alt som eksisterer med omsyn til tid, rom, materie og energi, så vel som dei fysiske lovene og dei universelle konstantane. Førestillinga om eit multivers vart introdusert allereie i 1895 av den amerikanske filosofen og psykologen *William James*, men i dag er omgrepet mest brukt innan kosmologi.

Viss det verkeleg eksisterer uendeleg mange parallelle univers, er det langt meir sannsynleg at det finst eit finjustert univers som vårt der intelligent liv er mogeleg.

Idéen om multivers er omstridd. Enkelte fysikarar kallar det pseudovitskap, mens andre er meir positive. Men kor sannsynleg er det at det eksisterer parallelle univers? Og korleis skulle vi kunna prova ein slik hypotese? Her siterer eg astrofysikaren Øystein Elgarøy: «Dessverre er mulighetene for at vi skal kunne

få noen direkte bevis for at andre univers eksisterer så godt som lik null. Er dette nok til å gjøre multiversforskning til seriøs vitenskap? Det er spørsmål som filosofer jobber med, og deres innspill er viktige og nyttige».

Religiøst perspektiv:

For den kristne er det naturleg å dra følgjande konklusjon: Det er svært usannsynleg at vi reint *tilfeldig* skulle få eit univers som er finjustert for utviklinga av intelligent liv. Er det ikkje langt meir sannsynleg at ein Skapar - ein superintelligent arkitekt – står bak den finjustering vi har i vårt univers? Sagt med andre ord:

Eit univers som er finjustert for intelligent liv er langt meir sannsynleg viss Gud som Skapar eksisterer enn om Gud ikkje eksisterer. Studium av naturkonstantane saman ned naturlovene gjev oss gode argument for ein slik konklusjon.

Kjelder:

Ralph Henk Vaags og Leiv Storesletten: *Gud og universet*. (Upublisert), 2018.

Ingolf Kanestrøm: *Naturkonstanter og livsbetingelser*. Fra Fysikkens Verden, 1/2005.

Store norske leksikon.

Wikipedia.

Leiv Storesletten

Professor emeritus

Universitetet i Agder

E-post: leiv.storesletten@uia.no

BOKMELDING

#KIRKEKUNNSKAP

ANNE BERIT NYSTAD

Ola Tjørhom
Kirkesamfunn i Norge
Cappelen Damm Akademisk
367 sider

Kirkesamfunn i Norge (2018) er en dagsaktuell antologi om de ulike tros- og kirkesamfunn i Norge. Redaktøren Ola Tjørhom, som er professor emeritus i økumenikk ved UIA, står for bokens rammefortelling om hva kirke er og om økumeniske utfordringer. Tjørhom har selv konvertert til katolisismen, for så etter 15 år å gå tilbake til Den norske kirke. Det er det flere teologer og andre som har gjort. Det kan antyde noe sosiologen Pål Repstad hevder at den rådende diskurs i media er dialogorientert religion med en større forståelse for det sosiales betydning. Utviklingen de siste årene viser at det konfesjonelle betyr mindre enn tidligere år og at det rette ordet for faget er mer kirkekunnskap enn konfesjonskunnskap. Ingen annen enn Ola Tjørhom kan vel sies å ha bedre førstehåndskjennskap til økumeniske spørsmål, både personlig og fagteologisk. Økumenikk går følgelig som en rød tråd gjennom boken. Bidragsyttere som hver tar for seg de enkelte kirkesamfunn, er kjente navn fra kirkelandskapet i Norge som: Trond Skar Dokka (DnK), Anne Bente Hadland (Den katolske kirke), Thomas Arentzen (de ortodokse kirkene), Jorunn Wendel (Metodisktkirken), Bente Sandtorp (Baptistkirken) og Ingunn Folkestad Breistein (Misjonskirken), Hans Erik Aarek (Kvekersamfunnet) og flere andre.

Kapitteloverskriftene i boken er iøynefallende. Titlene antyder hvordan det aktuelle kirkesamfunnet tar opp i seg tendenser i samtiden. For eksempel beskrives den norske kirke som en folkekirke mellom inklusivitet og eksklusivitet. Kvekersamfunnet beskrives som kontemplasjon og sosialt engasjement. Kontemplasjon er jo et bedre ord enn det sedvanlige «stille andakt» som brukes i gudstjenestelisten om kveker møtet. Det er deilig for leseren med en bok hvor titler og innhold samsvarer.

FUN FACTS MAN KAN BRILJERE MED

Kirkesamfunn i Norge er en hendig bok i religionslærerhverdagen. Målgruppen er lærere, studenter i religionshistorie eller teologi og alle som er interessert i hva de ulike tros- og kirkesamfunn står for. Boken er ideell for religionslærere til å fylle på med aktuelle fakta når man står i en undervisningstime i RLE eller religion og etikk. Det gjør at man som lærer trygt kan snu undervisningsbunken og ta fram fjorårets PowerPoint, fordi man er oppdatert på fagfeltet og kan mange «fun facts» som elever vil elske. I klassen min interesserte elevene seg for at antallet av befolkningen som i 2016 valgte en kirkelig begravelse var på 90 %, mens dåpstill i Den norske kirke var 55%, bare slått av konfirmasjonstallet på 60%. Det førte til en ivrig diskusjon hva det betydde, basert på endringen av grunnloven i 2012 og Dnk som eget rettssubjekt fra 2017. Det kom frem mange tanker om hvordan elevene tror det vil utvikle seg i fremtiden. *Kirkesamfunn i Norge* formidler slik nyttige tall og begreper til lærerens verktøykasse.

Derimot mangler et innenfraperspektiv i boken i omtalen av Brunstad Christian Church; Smiths Venner, mormonerne, og Jehovas vitner. Med et innenfraperspektiv i skildringen av andre kirkesamfunn undrer jeg meg over hvorfor de har brukt et utenfraperspektiv på akkurat disse. Riktignok forklarer Torleiv Austad at mormonerne og Jehovas vitner er utenfor hovedstrømmen i kirke-landskapet, og at de ikke har søkelys på økumenikk. Imidlertid er det jevnlig oppslag i pressen om Jehovas vitner, som en featureartikkel i Dagbladets Magasindel 15.11 19. Der ble en religionspsykologisk stemme tilknyttet Menighetsfakultetet, Hege Kristin Ringnes, som nå fullfører sin doktorgrad om Jehovas vitner, trukket inn med et innlevende perspektiv basert på sin psykologiske case-studie. Desto mer kunne våre forestillinger om hva det vil si å være et Jehovas vitne blitt beriket om vi hadde fått lese innsidestoff. Slik det står nå må vi ty til oppslag i media for breddekunnskap om disse tre trossamfunnene. Dette til tross, boken kan leses som en innføring i fagfeltets empiri med sin vekt på at tros- og kirkesamfunn er konkrete sosiale størrelser som er opptatt av åndelige og dagsaktuelle eksistensielle spørsmål.

Anne Berit Nystad er utdannet lektor og prest. Hun har lang erfaring som prest og 8 års erfaring fra videregående skole i Oslo. Hun underviser i religion og etikk på H2O – Hersleb videregående skole.

Epost: anne.nystad@osloskolen.no

VELKOMMEN TIL UTSATT SEMINAR OG LANDSMØTE

KORONASITUASJONEN FØRER TIL AT PLANLAGT LANDSMØTE
OG SEMINAR FLYTTES FRA 18. APRIL TIL 19. SEPTEMBER

LØRDAG 19.09.2020 KL. 11.00-15.00

PÅ KRISTELIG GYMNASIUM HOMANSBAKKEN 2, 0352 OSLO

Vi inviterer til seminaret Sikhismen og sikhene i Norge.

Hva vil det si å være sikh i Norge i dag? Hvordan fortolker sikher sin religion i lys av historie, tradisjon og diaspora? Og hvorfor har sikher i stor grad klart å bli integrert i moderne majoritetssamfunn?

Dosent Halldis Breidlid ved Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier ved OsloMet, Institutt for grunnskole- og faglærerutdanning, vil forelese for oss. Hun har nettopp utgitt boka «Sikher», Universitetsforlaget 2020.

«Sikhers religiøse praksiser skjer i samspillet mellom ulike kulturer og tradisjoner og i nye kontekster. Sikhtradisjonen startet med Guru Nanak i Panjab i India for drøyt 500 år siden. Selv om de aller fleste fortsatt bor i India, er sikher i dag bosatt over hele verden og har en betydelig diaspora. Hovedperspektivet i denne boka er likevel sikhers praksiser i Norge, i brytning med sikhers praksiser i India og i diasporaen. Tematikken er det store mangfoldet.»

Velkommen til spennende seminar – inkludert kaffe/te og enkel lunsj.

Umiddelbart etter seminaret avholdes Landsmøte i Religionslærerforeningen i Norge med gjennomgang av toårsmelding, regnskap og valg.

Påmeldingsfrist: 15. september

Påmelding: Anne Langås: annlan@kg.vgs.no

Pris kr. 100 for medlemmer – 150 for ikke-medlemmer

Betaling til Religionslærerforeningens konto:

7877 08 63243 eller VIPPS: 534246

(Bruker du Vipps, må du legge til 5 kr.)

RELIGIONSLÆRERFORENINGEN I NORGE

Religionslærerforeningen er en ideell og uavhengig organisasjon som har som mål å fremme faglig utvikling og fagdebatt blant lærere i Religion og etikk og KRLE. Foreningen har medlemmer over hele landet.

Vi ønsker å bidra til inspirasjon og faglig vekst.
Religionslærerforeningen arrangerer derfor seminarer og studieturer.

Tidsskriftet Religion og Livssyn kommer med tre nummer i året.
Her finner du faglig påfyll, ulike artikler, referat fra seminarer, bokmeldinger og annet stoff.

Informasjon om Religionslærerforeningen
finner du på Facebook og www.religion.no

Medlemskap og abonnement

Vil du bli medlem betaler du kr 300 til kontonummer 7877 08 63243,
merket Religionslærerforeningen i Norge.

Samtidig må du sende e-postmelding til oss med ditt navn
- samt fullstendig postadresse.

Send til denne adressen: religionoglivssyn@gmail.com

**HUSK Å BETALE
MEDLEMSKONTINGENTEN
FOR 2020**

til

Religionslærerforeningen

Konto 78770863243 - kr 300

Vipps til 534246 - kr 305

Org.nr. NO 980 70 2391

Religion og livssyn

Organ for Religionslærerforeningen i Norge

www.religion.no

Årgang 32 – Nr. 1 – 2020

Redaksjonskomité og ansvarlige for nummeret:

Sigrid Skomedal, sigrid.skomedal@tffk.no

Frode Kinserdal, frode.kinserdal@bfk.no

Grafisk produksjon: RenaissanceMedia AS, Lierskogen

Design: Rune Eilertsen

Design omslag: Brand New Via Design, Hellas

Opplag dette nummer: 800

Redaksjonens adresse:

sigrid.skomedal@tffk.no

ISSN 0802-8214

For spørsmål vedr. abonnement, inn- og utmelding og økonomi
bruk e-post: religionoglivssyn@gmail.com

Medlemskap og abonnement tegnes ved å betale kontingent

Kr 300 for enkeltmedlemmer

Kr 400 for skoler og andre institusjoner

Konto nummer: 7877 08 63243

Vipps: 534246, koster kr. 305,- (gebyr på 5 kr)